

KAPCSOLATOK A KELETEURÓPAI NÉPEK HARCAIBAN A FEUDÁLIS NÉMET HÓDÍTÓK ELLEN A 11—14. SZÁZADBAN

Székely György, a történettudomány kandidátusa

Népünk középkori történetének — éppúgy, mint a nyugati szláv népek és az orosz nép történetének — igen fontos része a feudális német hódítók ellen vívott honvédő harcok egész sora. Ezekben a harcokban az forgott kockán, hogy Magyarország megőrizheti-e függetlenségét, vagy pedig német hűbérállammá süllyed, esetleg lakossága is elpusztul vagy elnémetesedik, földjei pusztasággá válnak, mint a nyugati szlávok nem jelentéktelen részeinek esetében történt.

Magyarország népeinek e harcai szoros összefüggésben álltak a szomszédos szláv népek élet-halál harcával. A magyar polgári történetírás mégis mindent megtett ennek az összefüggésnek elhomályosítására, vagy éppen tagadására. Még azok a régebbi történetíróink, — mint Pauler Gyula vagy Marczali Henrik — akik a feudális német hódítók elleni harcokról rokonszenvvel írtak, sem figyeltek fel erre az összefüggésre. Sőt már korukban jelentkezett a reakciós történetírás kifejezetten szlávellenes, a tényeket durván meghamisító irányzata. Fraknoi Vilmos, a klerikális szellemű történetírás képviselője a honfoglalástól kezdve számította „azt a hagyományossá vált politikát, mely a germán és szláv fajok hatalmi törekvéseinek összeütközései alkalmával”¹ a feudális német uraknak nyújtott segítséget. Ez az irányzat uralkodóvá vált a Horthy-fasizmus időszakájában, az imperialista német történetirodalom előtti kozmopolita hajbókolás idején. A hivatalos történetírás reprezentatív sorozatának, a Bécsi Magyar Történeti Intézet Évkönyvének első kötetében megjelent cikke kezdetén Váczy Péter egyenesen tudományos célként jelölte meg a magyar állam német jellegének kutatását: „A királyság megalakulása Magyarországon német minták hatása alatt ment végbe... A bajor kapcsolatoknak államot és népet egyaránt érő következményeiről ma sem tudunk többet, mint azt, hogy — voltak. Csak néhány rész tudomány tett ebben az irányban dicséretreméltó kísérleteket.”² Váczy Péter tehát keveselte a hivatalos történetírásnak megfelelő,

¹ Fraknoi Vilmos: Előszó. (Sziklay János és Borovszky Samu szerk.: Nyitrávármege, Bp. é. n. 1898.) XII. o.

² Váczy Péter: Immunitás és iurisdiclio. (A Bécsi Magyar Történeti Intézet Évkönyve, I. évf. Bp, 1931.) 13. o.

addig elért „eredményeket“. A burzsoá történetírásban e felfogás tekintetében nem is következett be többé komolyabb irányváltás. Bár a fasiszta német történetírás, különösen Albert Brackmann munkái már a harmincas évektől kezdve az orosz, lengyel és magyar állam germán kezdeményezésre és német hűbérállamként való kialakulását bizonygatták, a magyar burzsoá irodalom szláv vonatkozásban buzgón támogatta ezt. „Történeti irodalmunk — állapította meg Molnár Erik 1942-ben megjelent könyvében — a szláv államokkal kapcsolatban rendszerint a szlávok „államalkotó képességének hiányát“ hangsúlyozza ki, azt, hogy a szláv államok idegen befolyások hatása alatt keletkeztek s idegen minták szerint épültek ki.“³ Csak akkor kezdett a magyar hivatalos történetírás — ráadásul igen óvatos formában — szembeszállni Brackmann tudománytalan felfogásával, amikor a fasiszta német hadsereg már döntő csapásokat szenvedett a hős szovjet hadseregtől. Ettől kezdve Deér József sorozatos cikkeiben vitatta Brackmann állításait, ám igen jellemző módon. Magyarország függetlenségét a császártól egyrészt a pápai befolyás kiemelésével bizonygatta, másrészt éles határvonalat vont Magyarország, illetve Cseh- és Lengyelország helyzete között. Így engedte át ezeket az országokat a német birodalom „életterétül“ még ekkor is.⁴ A hitleri német történetírás a középkori német birodalmat kifejezetten úgy tárgyalta, mint a hódító hitleri „új rend“ előzményét. A magyar burzsoá történetírás segítette ebben: a szláv országok hűbéri függését hangoztatta a német császárságtól. De a kialakuló magyar állam történetének tárgyalásánál is óvakodott ez az irodalom attól, hogy erősítse a magyar függetlenségi hagyományokat. A magyar függetlenséget feladó uralkodóosztály nemzetietlen szellemében 1944-ben Deér azzal a gyenge fenntartással, hogy I. István ugyan nem tekintette magát császári hivatalnoknak, hangoztatta, hogy a császár elsőségét elismerte, ideológiai, erkölcsi és vallásos jellegű alávetettségben állt.⁵

³ Szentmiklósy Lajos: Magyar őstörténet. (Bp. 1942.) 108. o. Ugyanitt tisztázta a szláv osztálytársadalmak és állam fejlődésének főbb vonásait. — A szláv népek gót, avar, skandináv-normann „szervezése“ fordul elő Deér József: A magyar törzsszövetség és patrimoniális királyság külpolitikája (Kaposvár, 1928.) c. munkájában (42. o.), Kniezsa István: A szlávok. (Bp. 1932.) c. munkájában (36, 38, 43, 48, 51, 58. o.). Lukinich Imre tanulmányában (Szekfü Gyula szerk.: A magyarság és a szlávok. Bp. 1942. 77. o.).

⁴ Deér József: A magyar királyság megalakulása (A Magyar Történettudományi Intézet Évkönyve 1942. Bp. 1942.)

⁵ Deér József: III. Ottó császár és Magyarország az újabb történetírásban. (Századok, 1944.) — Jellemző a magyar burzsoá tudomány színvonalára, hogy Deér a népi-demokratikus Magyarországról nyugatra szökése előtt írt „bíráló“ cikkében Brackmann előadásait magas tudományos igényűeknek minősítette. Deér József: A német nemzetiszocialista történetírás. (Századok, 1947.) 174. o. — A széthullott burzsoá kozmopolita történetírás ma is folytatja történelemhamisítását, sőt „fejleszteni“ igyekszik nézeteit. Ferdinandy Mihály Buenos-Airesben megjelent cikke szerint Lengyelország megalapítása és Magyarország keresztény hitre térítése a császár programjába tartozott, amit a pápával egyetértésben vitt keresztül, emellett azonban bizonyos angol egyházi befolyást is feltételez. Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters. (Münster-Köln, 1952.) 583. o., Historische Zeitschrift 173. k. (München, 1952.) 633. o.

A magyar polgári történetirodalom e rövid áttekintése is mutatja, hogy marxista történetírásunkra — a szovjet tudomány útmutatását felhasználva, a népi demokratikus országok történetírásával együtt — komoly feladatok várnak ezen a téren is. Ez annál is szükségesebb, mert a keleti agresszióra készülő nyugatnémet monopoltókéét kiszolgáló történetírás ma is védelmezi Brackmann felfogását, nemcsak az új lengyel történetírással, de a nyugatnémet tárgyilagosabb burzsoá irodalommal szemben is.⁶ A helyes felfogás kialakításához általános ismertté kell tennünk, hogy egységes német birodalomról a tárgyalat korszakban nem beszélhetünk — még a birodalom egyes részeinek fejlettsége szempontjából sem —, hogy a német császárságot előbb a német törzsek és a meghódított népek tarkasága jellemezte, majd a feudális felaprózódás gyengítette meg. A német császárok tehát nem voltak ellenállhatatlanul hatalmasak, ellenkezőleg, hódító céljaiknak is egyik döntő oka az a törekvésük volt, hogy hatalmukat megszilárdítsák, gyarapítsák a saját kezükön lévő földek mennyiségét, növeljék kis hűbéreseik számát. Ebben a frank császárok politikáját követték. A magyar államalapításban a német feudális urak szerepe az előbbieket következtében elsősorban az, hogy azért is létre kellett hozni az államot, mert az országnak védekeznie kell a feudális német hódítók támadásai, terjeszkedési kísérletei ellen. Már I. Istvánnak harcolnia kellett a támadó német császár ellen, és „ez a nyugatról jövő, terjeszkedő és hódító törekvés elleni küzdelme az a tradíció, amely ezer éven át megtartotta az országot“ — állapította meg Rákosi elvtárs.⁷

1. Közös harcok a hódító császárok ellen

A feudális német hódítók támadásait a 11—14. században két szakaszra oszthatjuk: az első a császárság hódító törekvéseit foglalja magában s mintegy a pápaság és császárság első küzdelmének végéig terjed. A második szakasz a széttagolt német birodalom egyes tartományurainak (az osztrák hercegeknek) és a német lovagoknak terjeszkedési kísérleteit öleli fel.⁸

Az I. István alatti harcok körülményeiről és közvetlen okairól keveset tudunk. Egyes német források a német császár adószedési igényeit sejtetik és II. Konrád támadása előtti ellentétekre utalnak.⁹ A támadás

⁶ Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters (Göttingen, 1951.) 604. o.; Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters (Münster—Köln, 1951.) 257. o.; Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters (Münster—Köln 1952.) 583. o. — Brackmann 1952-ben meghalt. Historische Zeitschrift 175. k. (München 1953.) 609—610. o.

⁷ Rákosi Mátyás és a magyar történettudomány. (Szerk. Molnár Erik, Bp. 1952.) 5. o.

⁸ Vö. a Lengyelország elleni feudális német támadások hasonló két szakaszával. Koroljuk V. — Miller I.: Lengyelország történetének periodizációja. (A Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetének Értesítője, 1952. I—III.) 87. o.

⁹ Continuatio Praedicatorum Vindobonensium. (MGSS IX.) 725.; Herimannus Augiensis monachus: Chronicon. (Gombos: Cat. Font. II.) 1143. o.

1030-ban következett be, de kudarccal végződött. Konrád — István király egyik legendája szerint — egész Németország erejét egyesítette hazánk ellen. Valóban voltak seregében Németország különféle részeinek — Lotharingia, Luxemburg, ill. a tőlük távoleső osztrák örgrófság — uralkodósztyárból, s ott volt a paderborni püspök.¹⁰ A császár serege sikerrel kezdte a támadást, a Rábaig pusztította a Dunántúl határvidékét, döntő eredményt azonban nem ért el, mert a folyókra, mocsarakra és erdőségekre támaszkodó nép meggátolta előnyomulását.¹¹ A támadók teljes erőösszpontosítását az is akadályozta, hogy ugyanebben az évben a császárral évek óta harcban álló lengyelek betörték Szászországba. Nem szüneteltek a feudális német urak közötti belharcok sem ebben az időben.¹² Mindennek következtében a császár utánpótlást nem kapott, serege éhezni kezdett, szétszóródott. Közben István összegyűjtötte „egész Magyarország fegyvereseit“ s győztes ellentámadásba ment át. Végül is a császár „katonaság nélkül tért vissza Magyarországról“ s az üljöző magyar csapatok Bécset, az ekkor talán már fallal övezett települést is elfoglalták.¹³ A következő évben békekötésre került sor, amelyet a német urak egyhangú tanácsára kötöttek meg.¹⁴ Az utóbbi körülmény maga is a támadó német sereg vereségére utal. István király a győzelmet jól megszervezett ellentámadással érte el, amilyennel már a régi parthusok is győztek. Az ilyen ellentámadások tanulmányozására Sztálin elvtárs hívta fel a történészek figyelmét.¹⁵

A Magyarország függetlenségét megvédelmező I. István ugyanakkor a szláv országokkal — kisebb átmeneti összejutkozéseket nem tekintve — jó viszonyban élt. Oroszországgal való kapcsolatára már 1000-ból, majd 1012 utánról az orosz krónika utal. Az orosz évkönyvek Nyikon-féle szövege említi, hogy 1000-ben a pápai követséget a cseh és a magyar király követei is kísérték Korszunba (Kerszon).¹⁶ Ez a lépés elsősorban még a pápai diplomácia akciójának keretébe tartozhatott, de a

¹⁰ Vita S. Stephani Hungariae proto-regis auctore Hartvico de Ortenburg Ratisbonensi episcopo. (J. Podhradeczy kiadása, Buda, 1836.) 75. o. — Gombos F. Albin: Szent István háborúja II. Konrád római-német császárral 1030-ban. (Szent István-émlékkönyv, II. Bp. 1938.) 124—125. o.

¹¹ Herimannus Augiensis i. h.; Wipo: Gesta Chuonradi II. (Gombos: Cat. Font. III.) 2666. o.

¹² Nicolai Henelli ab Hennenfeld: Annales Silesiae. (F. W. Sommersberg: Silesiacarum Rerum Scriptores II. Lipsiae, 1730.) 215—216. o.; Georg Wendt: Die Germanisierung der Länder östlich der Elbe. (Liegnitz, é. n.) I. 67. o. — Chronicon Australe antiquum (Struve: RGS. I.) 438. o.; Chron. monast. Mellic. (Pez: SRA I.) 222—223. hasáb.

¹³ Vita S. Stephani... auctore Hartvico... 75. o.; Annales Altahenses maiores. (Gombos: Cat. Font. I.) 92. o. — Bécs falának építési idejére újabb osztrák fel fogás ismertetése: Historische Zeitschrift, 175. k. (München, 1953.) 142—143. o.

¹⁴ Wipo: Gesta Chuonradi II. i. h. Rövid feljegyzések: Chron. Austr. (Struve: RGS I.) 438. o.; Chron. August. (u. o.) 495. o.; Chron. monast. Mellic. (Pez: SRA I.) 223. hasáb; Chron. Salisb. (u. o.) 340. hasáb.

¹⁵ Sztálin: A német katonai ideológiáról. (Sztálin — a győzelem hadvezére. Bp. 1950.) 266. o.

¹⁶ B. D. Grewok: Die rüssische Kultur der Kiewer Periode (Moskau, 1947.) 46. o.; Karamsin: Geschichte des Russischen Reiches I. (Riga, 1820) 373—374. o.; Hodinka Antal: Az orosz évkönyvek magyar vonatkozásai, (Bp. 1916.) 52—53. o.

további jó kapcsolat kiépítésének is előzménye lehetett. Az orosz évkönyvek szerint ugyanis Vlagyimir kievi fejedelem „a szomszédos fejedelmekkel, a lengyelországi Boleszlávval, a magyarországi Istvánnal és a csehországi Andrichal békében élt, és béke és szeretet uralkodott közöttük.”¹⁷ A három szláv ország és Magyarország jóviszonyát az 1010-es évek derekára kell helyeznünk, amikor már Andrich (Uldarich, Oldrich) cseh fejedelem (1012—1034) is uralkodott.

Nemcsak István, hanem a kievi fejedelemmel ugyancsak barátságban álló Oldrich is lényegében császárelenes uralkodó volt, akit a német krónika — az általa előzőtt császárhű testvérével szemben — kifejezetten „a birodalom ellensége” néven emleget. Egy lengyel krónika szerint viszont István magyar király békében élt a csehekkel.¹⁸ Ezek az összefüggések világitják meg azt a kérdést is, hogy milyen szerepet játszott II. Konrád Magyarország elleni támadásában Csehország. Egyes krónikák szerint 1030-ban Břetislav cseh herceg — valójában még nem volt az — betört Magyarországra és Esztergomig pusztított.¹⁹ Gombos F. Albin formális forráskritikával már kétségbevonta, hogy ez történeti tény lenne. A német-cseh és a magyar-cseh viszony Gombos felfogását alátámasztják.²⁰

A burzsoá történetírás az I. István halála utáni eseményeknél sem vizsgálta kellően a nyugati szláv országok és Magyarország elleni feudális német támadások összefüggését, sem a németországi belső viszonyokat nem mérte fel kellőképpen. Pedig az idegenekre támaszkodó Péter királlyal²¹ szemben indult magyarországi mozgalom sikerét ezek az összefüggések érthetőbbé teszik. A császár 1040-ben és 1041-ben egymásután két hadjáratot indított Csehország ellen. Első hadjárata eredménytelen maradt, sok német előkelő és katona pusztult el vagy esett foglyul. Ebben a harcban a terepviszonyokat jól felhasználó csehekett három „legio” magyar katonaság is támogatta.²² A következő évben III. Henrik

17 Ez a Lavrentyij-féle szövegben 996. évnél van elhelyezve, a következő bejegyzés 1015. évnél. Hodinka i. m. 50—51. o.; Die altrussische Nestorchronik. (Kiadta Reinhold Trautmann. Leipzig, 1948.) 36. o.; Grekow i. m. 46. o.; Karamsin i. m. I. 373. o. Ekkor azonban a szereplők nagyobb része még nem uralkodott. Ugyanezért nem tartható pontosnak a Nyikón-féle szöveg 998. évi keltézése sem. Hodinka i. m. 52—53. o. — A magyar burzsoá történetírás lehetőleg kerülte István Oroszországgal való barátságának tárgyalását. De még ezen belül is sajátos, hogy Deér József egyik munkájában a vonatkozó forrást úgy idézte, hogy abból „a magyarországi István” — kimaradt. Josef Deér: Heidnische und christliche in der altungarischen Monarchie. (Szeged, 1934.) 108. o. 252. jegyzet.

18 Gotifredi Viterbiensis Pantheon (MGSS XXII.) 241—242. o.; Wendt i. m. I. 60. o. — Chronica principum Poloniae. (Gustav Adolf Stenzel: Scriptores Rerum Silesiacarum, I. Breslau, 1835.) 57. o.

19 Cosmae Chron. Boemorum. (MGSS IX.) 64. o.; Chron. Boh. auct. Neplachone. (Pez: SRA II.) 1028. hasáb.

20 Gombos F. Albin: Szent István háborúja... i. m. 121—124. o.

21 Simonis de Keza Gesta Hungarorum (Szentpétery: SRH I.) 173—174. o.

22 Chron. monast. Mellic. (Pez SRA I.) 223. hasáb; Chron. Salisb. (u. o.) 340. hasáb; Chron. Boh. auct. Neplachone (Pez SRA II.) 1028. hasáb; Chron. Austr. (Struve RGS I.) 439. o.; Chron. August. (u. o.) 496. o.; a magyar segítségre Cosmae Chron. Boemorum (MGSS IX.) 74. o.

Csehország elleni támadása több irányból indult meg és eredménnyel járt.²³ De a császár erőinek Csehországban való lekötöttsége nyilván megkönnyítette a Péter elleni magyarországi mozgalom sikerét, hozzájárult Aba Sámuel királyságához. Péter most a német birodalomba menekült és onnan kért támogatást. Egyes források szerint a császár már ebben az évben megkezdte Magyarország pusztítását, nyilván a határvidéken.²⁴ Aba mozgalma — a német hódító törekvéseket tekintve — folytatása volt István külpolitikájának. Ebben segítette a magyarországi uralkodóosztályhoz tartozó szlávnevé Sztoiszláv és németnevé Pezili. A magyar és német források megegyezően adják elő, hogy Abát Péterrel szemben a magyar uralkodóosztály — beleértve a püspöki kart — kezdetben támogatta. Aba a püspöki székek betöltésével kapcsolatban a pápaság felé is kedvező lépést tett.²⁵ Kolostort is alapított.

Aba egész uralmát a magyar-német határ körüli villongások és hadjáratok töltötték ki. Aba ellenfele hol a császár, hol az osztrák órgróf (Péter sógora) volt. Ezekben a harcokban hazánk területi veszteségeket is szenvedett, kedvezőtlen békére kényszerült.²⁶

Ugyanakkor Aba megkísérelte a németországi belső viszonyok kihasználását a magyar ellenállás erősítésére és az egyre fenyegetőbb német támadás ellensúlyozására. Németországban ekkor is jelentkeztek a császári hatalom, valamint az egyes tartományok uralkodóosztálya közötti ellentétek, csirájában pedig már a kibontakozó városi polgárság szerepe is jelentkezett. Aba Sámuel a császári uralommal elégedetlen egyes regensburgi polgárokkal vette fel a kapcsolatot, amint erről a 16. századi Aventinus²⁷ történetíró tudósít. Aventinus előadása szerint Aba kapcsolatait Bernulffal (a Szent Udalrich-legendában Bernaldus, Bernoldus) és Machtunnal építette ki, akik hatalmas kincseket gyűjtöttek és olyan

²³ Chron. August. (Struve RGS I.) 496. o.; Cosmae Chron. Boemorum (MGSS IX.) 74. o. — A császár 1040 és 1041. évi csehellenes hadjárataira Wendt i. m. I. 71—72. o.; S. Sugenheim: Geschichte des deutschen Volkes und seiner Kultur II. (Leipzig, 1866.) 163. o.

²⁴ Gotifredi Viterbiensis Pantheon. (MGSS XXII.) 247—248. o.; Chron. monast. Mellie. (Pez SRA. I.) 224. hasáb; Chron. Salisb. (u. o.) 340—341. hasáb; Chron. monast. Admont. (Pez SRA. II.) 176. hasáb; Chron. Austr. (Struve RGS I.) 439. o.

²⁵ Híveire: Chronici Hungarici compositio saeculi XIV. (Szentpétery SRH I.) 325—326. o.; Ann. Altah. maiores. (Gombos: Cat. Font. I.) 94. o. — Aba és a magyarországi uralkodóosztály viszonyára: Simonis de Keza Gesta Hungarorum (Szentpétery i. m. I.) 174. o.; Ann. Altah. maiores (i. m.) 94. o.

²⁶ Herimannus Augiensis: Chronicon. (Gombos: Cat. Font. II.) 1143. o.; Chron. monast. Mellie. (Pez SRA I.) 224. hasáb; Chron. Salisb. (u. o.) 341. hasáb; Bernardi Norici coen. Cremifanensis chron. Austr. (u. o.) 692. hasáb; Chron. Austr. (Struve RGS I.) 439. o.; Chron. August. (u. o.) 496. o.; Auctarium Garstense (MGSS IX.) 567. o.

²⁷ Aventinus hitelesnek tekinthető és más forrásból kiegészíthető előadása egy IV. Henrik korabeli freisingi történetíróra megy vissza, de igazolja az ú. n. Szent Udalrich élete c. közel egykorú legenda is, amelynek régebbi szövege 1100 körül lehet, újabb szövege pedig néhány évtizeddel későbbi. Vö. Wilmans megjegyzését MGSS XII. 249. o. és W. Wattenbach: Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter bis zur Mitte des dreizehnten Jahrhunderts. II. (Berlin, 1878.) 60. o. Hogy Aventinus hiteles forrásokat használt, arra az Aba előtti és más

állásokra törekedtek, amelyek elfoglalását a nemesek nem engedték meg nekik. Aba pedig a tőlük nyert támogatás ellenében az egyiknek hercegséget, a másiknak prefektusságot ígért. Levelezésüket azonban a császár felfedezte és a két polgárt kegyetlenül kivégeztette. Aventinus ezekben az eseményekben a bajorországi polgárság szerepét eltűlozta. Elég mellékesen említi meg, hogy a két polgár testvére a freisingi püspök volt, holott ennek is lehetett szerepe a mozgalomban. A polgárok előkelőségére, egyben testvérükre a legenda is utal. De arra is rámutat, amit másutt maga Aventinus is említ, hogy a püspököt testvéreinek kivégzése után száműzték Ravennába, a freisingi püspökségtől megfosztották, majd „hirtelen meghalt” (gyanús betegségben). Sőt a legenda bővebb változata szerint Udalrichot, az egyik polgár fiát is megfosztották távollétében egyházi méltóságától. A püspökről Leó pápa élettrajza azt is feljegyzi, hogy a pápa elleni főpapi táborba tartozott és méltó volt rajta a rettenetes „istení” bosszúállás.²⁸ Mindenesetre ezt a bajorországi mozgalmat a császár a pápa segítségével elnyomta, így 1044-ben az Aba elleni döntő támadás idején a császár zavartalanul tudott felvonulni. Közben pedig a magyar világi és egyházi urak szembefordultak Abával, mivel a magyar nemzeti szabadságra kezdett támaszkodni és ellenfeleivel keményen leszámolt.

1044-ben a császár a pápa és az áruló magyar urak segítségével támadta meg hazánkat és győzte le Abát. A pápa már megelőzően kiközösítette a magyarokat Péter elűzése miatt. Abát menekülése közben megölték és Péter áruló módon német hűbértartománynak engedte át Magyarországot. 1045-ben Henrik császár megjelent Magyarországon, ahol hűbérurasága jeléül az ünnepélyes szertartás mellett nagymennyiségű aranyat kapott. Péter támogatására császári katonaság maradt

korabeli magyar eseményekkel kapcsolatban lásd még Györffy György: Krónikáink és a magyar őstörténet (Bp. 1948.) 33. o. és Jakubovich Emil: Viska, Stojzló és Pécel (Magyar Nyelv, 1927.) 229. o. Vö. Historische Zeitschrift 173. k. (München, 1952.) 131. o. — Aventinus előadásának lényeges tartalmát valószínűsíti Regensburg fejlődése és társadalmi fejlettsége is. Regensburg már a 8. században kőfallal körülvett és tornyokkal védett mezőváros, a 10. század első felében a falakon túl kiterjedt új települést is fallal erősítették meg, vásárát említik, a 10. század második felében már zsidók is lakták, a század végén a püspök is a városba költözött, a 11. század elején piacterét is említik. A század derekán fennállott állapotokat tükröző Translatio St. Dionysii Areopagitae a várost három részre osztja: királyi, papi és kereskedői részre. De a papi részben is éltek kereskedők. A kereskedői rész egybeeshetett az új település egy részével is, amelyet kincsekben igen bővelkedőnek jelöl az említett forrás. Fritz Morré: Ratsverfassung und Patriziat in Regensburg bis 1400. (Bottrop i. W., 1935.) 12, 14. o.; Albert von Hofmann: Die Stadt Regensburg (Stuttgart und Berlin 1922.) 42, 97, 98, 108, 135, 136. o.; Eduard Otto Schulze: Die Kolonisierung und Germanisierung der Gebiete zwischen Saale und Elbe. (Leipzig, 1896.) 49. o.

²⁸ Aventinus: Annales Boiorum. (Gombos: Cat. Font. I.) 362, 365. o. és (MGSS XII.) 252. o.; Ex vita S. Udalrici prioris Cellensis. (MGSS XII.) 251, 252, 254, 256. o. vö. Migne: Patrologia latina. 149. k. (Páris, 1853.) 633—634. hasáb, W. Wattenbach: i. m. 42—43. o.; U. Chevalier: Répertoire II. 4590. hasáb; Vita S. Leonis IX. papae... Wiberto... auctore (Muratori: Rer. Ital. Scriptores III.) 295. o.

Magyarországon és bevezették az István törvényeinél kegyetlenebb bajor törvényeket.²⁹ Ez utóbbi is mutatja, hogy a magyar urak azért álltak ismét Péter mellé, hogy a szabad magyarokat könnyebben nyomhassák el. Ugyanebben az évben az egy évtized óta erősen támadott nyugati szláv liuticsok ellen is hódító hadjáratot intéztek a német feudális urak.³⁰

Az egyik német forrás azt hangoztatja III. Henrik Aba feletti győzelme után, hogy annak eredményét a maga és utódai számára megszilárdította.³¹ A valóságban azonban Péter uralma és a császár hűbérurasága rövidéletű, rendkívül ingatag volt. Ez az uralom nemcsak a szabad magyarok növekvő ellenállásával találkozott, hanem a magyar uralkodóosztály egy része is hamarosan elfordult tőle és az Árpádház három külföldön élő hercege felé fordította szemét. Ezek közül a trón várománysa András herceg volt, aki egyik testvérével együtt Oroszországba került és a magyarországi Péter-ellenes felkelés után indult vissza hazájába. András az egyik német krónika feljegyzése szerint hatalmas tömegű hadsereget hozott magával Oroszországból. Itthon pedig a fegyveresek további sokasága özönlött hozzá. Az utóbbiak a hódító német befolyást képviselő egyházzal szemben a pogánysághoz ragaszkodó szabad magyarok voltak.³²

Az 1046 és 1060–61. évi magyar „pogányfelkelés” sok tekintetben hasonlított az 1030-as évek derekától lefolyt lengyel népi mozgalmakhoz, vagy a 11. század második felében az Elba-menti szlávoknál lejártsódott megmozdulásokhoz. E felkelések nem egyszerűen a pogány reakció vagy az ősközösségi rendhez ragaszkodó nép mozgalmi voltak, hanem a német feudális befolyás és az azt támogató keresztény egyház ellen irányultak, továbbá bennük több-kevesebb szerepet játszottak a rabszolgák és a jobbágyok is. Az 1046-i mozgalommal kapcsolatban az egyház német jellegére Aventinus is utal.³³ Az 1060–61. évi felkelésben a krónika szerint a rabszolgák, a falusiak és a köznép vettek részt. A feudális függésbe süllyedő szabadok vezetőszerpe mellett tehát ott küzdöttek a mozgalomban a rabszolgák és jobbágyok is. S a megmozdult tömegeknek

²⁹ Aba elleni összeküvés: *Chronici Hungarici compositio saeculi XIV.* (Szentpétery SRH I.) 330. o.; *Ann. Altah. maiores.* (Gombos; Cat. Font. I.) 96. o. — A magyarok kiközösítése: *Chron. Hung. comp. saec. XIV.* (l. h.) 331–332. o.; *Ann. Altah. maiores.* (l. h.) 97. o. — Aba veresége, Péter hűbéri hódolata: S. Rudberti *Salisb. Ann. Breves.* (MGSS. IX.) 757. o.; *Chron. monast. Mellic.* (Pez. SRA. I.) 224. hasáb; *Chron. Salisb.* (u. o.) 341. hasáb; *Chron. Austr.* (Struve RGS. I.) 439. o.; *Chron. August.* (u. o.) 496. o.; *Ann. Altah. maiores.* l. h. 97–99. o. — A megszállás és a bajor törvény bevezetése: *Ann. Altah. maiores.* (l. h.) 98. o.; *Herimannus Augiensis monachus: Chronicon* (Gombos; Cat. Font. II.) 1144. o.

³⁰ *Chron. August.* (Struve RGS. I.) 496. o. — Az előzményekre: *Wendt i. m. I.* 68–69. o.

³¹ *Wipo: Gesta Chuonradi II.* (Gombos; Cat. Font. III.) 2666. o.

³² *Simonis de Keza Gesta Hungarorum* (Szentpétery SRH. I.) 177. o.; *Chronici Hungarici compositio saeculi XIV.* (u. o.) 336. o.; *Ann. Altah. maiores.* (Gombos; Cat. Font. I.) 99. o.; *Ann. S. Rudberti Salisb.* (MGSS IX.) 773. o.; *Chron. monast. Mellic.* (Pez. SRA. I.) 224. hasáb; *Chron. Austr.* (Struve: RGS. I.) 439. o.; *Chron. August.* (u. o.) 496. o.

³³ *Aventinus: Annales Boiorum* (Gombos; Cat. Font. I.) 367. o.

a királyba vetett illúziója³⁴ alighanem a német hódítók ellen küzdött Béla herceg személyének szolt. E felkelés leverése a feudalizmus győzelmében meghozta a döntő fordulatot, ugyanakkor siettetette a rabszolgaság elemeinek eltűnését.

A németbarát udvar, valamint a katolikus egyházi kizsákmányolás és képviselői ellen forduló, a katolikus hierarchiát megrendítő nagy lengyel szabadparaszt-, valamint jobbágy- és rabszolgafelkelés elfojtása ugyancsak a feudális viszonyok diadalát és általános elterjedését eredményezte, egyszersmind súlyos csapást mért a rabszolgaság elhaló intézményére is. Emellett e felkelés során pusztulhatott el a második (talán sandomierzi) lengyel érsekség is.³⁵

A liuticsok — mint Helmold feljegyezte — a keresztény egyhazzal szembenállva egyben a szász fejedelmeknek való adófizetést tagadták meg. Majd a 11. század második felében a szász seregekkel való küzdelmekben került sor a pogány ideológia felülkerekedésére.³⁶ E felkelések Magyar- és Lengyelországban a feudális állam megerősítésére vezettek, de ugyanakkor alapjaiban rendítették meg a császári befolyást is s így biztosították a további fejlődést. De a liuticsok és obotritok csak időleges sikert értek el a feudális német előretöréssel szemben.

Nyilvánvaló azonban, hogy — ellentétben Deér József ferdítésével — 1046-ban a népfelkelés mellett jelentős szerepe volt András győzelmében a vele jött orosz seregeknek is. A császári hódítók elleni küzdelemben beállott sorsdöntő fordulatot tehát nagyrészt András apósa, Bölcs Jaroszláv kievi fejedelem csapatai segítették elő. A német császár sem tudta Magyarország felszabadítását megakadályozni. Itáliai, a következő évben pedig Hollandia grófja elleni útja kötötte le.³⁷ András király kez-

³⁴ *Chronici Hungarici compositio saeculi XIV.* (Szentpétery SRH. I.) 359. o.

³⁵ Z. N. Csernilovszkij szerk.: *Állam- és jogtörténet* (Bp. 1951.) 218. o.; V. Koroljuk—I. Miller—J. Piszarev: *Vita Lengyelország történelmének fő problémáiról* (A Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetének Ertesítője, 1951. IV—VI.) 75, 79, 81. o.; Koroljuk V.—Miller I.: *Lengyelország történetének periodizációja*. (U. o. 1952. I—III.) 86. o. — A felkelés pogány ideológiájára, ill. a német befolyás elleni tendenciájára *Chronica principum Poloniae* (Stenzel: SR Siles. I.) 56—57. o.; Ioannis Długossii sev Longini... *Historiae Polonicae I.* (Lipsiae, 1711.) 191—192. hasáb; Vincentii Kadubek... *Historia Polonica* (Ioannis Długossii sev Longini... *Historiae Polonicae II.* Lipsiae, 1712. Függelék.) 652. hasáb; Stanisla Sarnicii *Annales* (u. o.) 1052. hasáb; Nicolai Henelli ab Hennenfeld... *Annales Silesiae* (Sommerberg: Siles. RS. II.) 216. o.; vö. Th. Schlemann: *Russland, Polen und Livland bis ins 17. Jahrhundert*, I. (Berlin, 1886.) 409. o. és Wendt i. m. I. 68. o. — A második lengyel érsekség pusztulására Stanislaw Ketrzynski: *O zaginionej metropolii czasow Boleslawa Chrobrego*. (Warszawa, 1947.) 8. o.

³⁶ Wendt i. m. I. 76—77. o.; W. von Sommerfeld: *Geschichte der Germanisierung des Herzogtums Pommern und Slavien bis zum Ablauf des 13. Jahrhunderts* (Leipzig, 1896.) 12—13. o.; Csernilovszkij i. m. 214. o.

³⁷ Marczali Henrik: *Magyarország története az Árpádok korában*. (Szilágyi Sándor szerk.: *A magyar nemzet története II.* Bp. 1896.) 48. o.; S. Sugenheim i. m. 169. o. — Deér anélkül, hogy az orosz segítség forrásadatát értekelte vagy említette volna, s bár korábban említette a császár és Bölcs Jaroszláv közötti ellentét közvetlen okát, leszögezte, hogy a hercegek támogatást, az erős keleti német befolyás miatt, rokoni összeköttetések ellenére sem remélhettek, külpolitikai támasz nem volt. Deér József: *A magyar törzsszövetség és patrimoniális királyság külpolitikája*. (Kaposvár, 1928.) 61. o., vö. 44. o.

detben haladó politikát folytatott, tovább vitte István államszervező munkáját, helyreállítva a kereszténységet és — a bajor törvény helyére — István törvényeit.³⁸ De a kereszténység megerősítésében is megmutatkozott az orosz kapcsolat. András Tihanyban és Visegrád közelében görög szertartású, valószínűleg orosz remetésegeket, ill. kolostort alapított.³⁹

A magyarországi uralkodóosztály frakcióharcai következtében András hamarosan politikát változtatott, és meglazította szláv és bizánci kapcsolatait. Ez elősegítette, hogy a császár az 1040-es évek végén ismét hűbérúri igénnyel és adóköveteléssel lépjen fel. Gyors ütemben hódító hadjáratot készített elő. Ebből a célból felépítették Hainburg határvárát. Ismét határmenti harcok következtek. András tulajdonképpeni átállására az osztrák örgróffal kötött szövetsége utal.⁴⁰

1051-ben azután bekövetkezett a császár — számos német tartomány erejét felölelő — támadása Magyarország ellen. Ez a hadjárat azonban csúfos kudarcot vallott, a szláv és magyar lakosság ellenállása, a magyar hadsereg harca győzött. A császár hajóhada és szekérszlopa nem tudott benyomulni Magyarországra. Nagyszámú lovassága Székesfehérvár ellen tört, tűzzel-vassal pusztított. De a termék, sőt a füvet is felégették a hódítók előtt, az állatokat elhajtották előle. A lakosság elvonult vagy elrejtőzött, az élelmiszereket elrejtette vagy megmérgezte. A császár seregében éhínség állt be, sőt a lovak ellátása is megnehezült. Ez a nehéz páncélos lovasok (loricati) hordására speciálisan tenyésztett lovak erejét mérhette ki. Ráadásul a honvédő haderő nem szorított passzív védelemre. A gyors magyar-besenyő lovasság éjszakai felmorzsoló rajtaütései, nyílzápora, mérgezett nyilai visszatérésre kényszerítették a megfogyatkozott hódítókat.⁴¹ A büszke, hódításra induló III. Henrik így nem tudta realizálni hűbéruraságát, nem tudott új területet sem rabolni. 1051 október végén Hainburgban kiállított adománylevelében az ottani egyháznak adta „a magyarok végvidékén az ellenségtől karddal meg-

³⁸ Legenda S. Gerhardi episcopi (Szentpétery SRH. II.) 503. o.; Chronici Hungarici comp. saec. XIV. (Szentpétery i. m. I.) 343–344. o.

³⁹ Legenda S. Gerhardi episcopi (i. h.) 503. o. Vö. ifj. Csemegi József: A tihanyi barlanglakások. Archaeologiai Értesítő 1946–48. 396–402. o. és Dercsényi Dezső: Visegrád műemlékei (Bp. 1951.) 12. o. — Az orosz barátságának e század első felében Csehországban is lehettek még egyházi alapjai. Oldrich uralma idején még ott is van nyoma a cirillbetűs szláv egyházi kultúrának. Monachi Savavenis Continuatio Cosmae (MGSS IX.) 149. o.

⁴⁰ Chron. monast. Mellic. (Pez. SRA I.) 224. hasáb; Chron. Salisb. (u. o.) 341. hasáb; Chron. Austr. (u. o.) 552. hasáb. — Simonis de Keza Gesta Hungarorum (Szentpétery SRH. I.) 178. o.; Chron. August. (Struve RGS. I.) 497. o.; Die Geschichtsquellen von Kremsmünster im XIII. und XIV. Jahrhundert. (Kiadta J. Loserth. Wien, 1872.) 58. o.

⁴¹ Simonis de Keza Gesta Hungarorum (Szentpétery SRH. I.) 179. o.; Chron. Hung. comp. saec. XIV. (u. o.) 347. o.; Ann. Altah. maiores (Gombos. Cat. Font. I.) 100. o.; Chron. August. (Struve RGS. I.) 497. o.; Gotifredi Viterbiensis Pantheon (MGSS XXII.) 248. o.; Chron. monast. Admont. (Pez. SRA. II.) 178–179. hasáb. — A páncélos lovasság lovaira: Zur Geschichte des Hufeisens. (Jahrbuch des Bernischen Historischen Museums in Bern, 1948. Bern, 1949.) 37. o.

szerezett egész vidék" terménytizedét. Ám ez a terület az oklevél szavai szerint most is csak a Fischa és Lajta köze volt.⁴²

1052-ben újabb támadást indított a császár, de nem tudta bevenni Pozsonyot, hiába ostromolta különféle hadigépekkel. Itt a császár hajóit megfúró Zotmund búvár hőstette, valamint az országot védő magyar és szláv vitézek harca feltartóztatta a támadást. A császár a kíséretében levő Leó pápával együtt kénytelen volt csúfosan visszatérni. A támadások az sem segített, hogy a pápa kiközösítéssel fenyegette meg a magyarokat.⁴³

A császár 1052. évi kudarca után a magyar uralkodóosztályon belüli, a magyar uralkodóház viszályaiban tükröződő ellentéteket használta fel újabb támadások előkészítésére. Ezt megkönnyítette számára Konrád, a felkelő, de Magyarországba üzött s onnan portyázó bajor herceg nem sokkal utóbb bekövetkezett halála is.⁴⁴ András fiának, Salamonnak német házassága még jobban kiélezte az ellentéteket. 1060-ban harc ütött ki András király és Béla herceg között, amelyben a király trónját és életét veszítette, annak ellenére, hogy Andrást német csapatok is támogatták. „Bajnok“ Béla magyar és lengyel csapatokkal legyőzte András német-cseh hadát és rövid időre újra megmentette Magyarország függetlenségét.⁴⁵ De már 1063-ban a német császár ismét beavatkozott a Salamon mögött álló magyar földesúri frakció oldalán és serege Béla halála után magyar királlyá emelte András fiát. Béla fiai Lengyelországba menekültek,⁴⁶ amely ugyanez időben rázta le a császári befolyás maradványait is.

Magyarország függetlenségének több évszázadra biztosítása az 1070-es évekre esik, amikor a feudális német hódítók elleni harc már a pápaság és császárság harca idején, tehát a magyarokra *kedvezőbb nemzetközi helyzetben* zajlott le. Közben a magyar társadalom is hatalmas lépésekkel fejlődött és a Salamont támogató német csapatokkal szemben már a földművessé vált magyar nép csapatai, „szolgák“ és aratók, kaszások, villások küzdöttek. A császár maga nem tudott személyesen beavatkozni a harcokba és a mogyoródi csatában Béla fiai legyőzték és

⁴² Vincenz Brandl: Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae. VII/3. k. (Brünn, 1864.) 15. sz.

⁴³ Chronici Hung. comp. saec. XIV. (Szentpétery SRH. I.) 346—347. o.; Ann. Altah. maiores. (i. h.) 100—101. o.; Annalista Saxo: Chronicon (Gombos: Cat. Font. I.) 222. o.; Herimannus Augiensis Chronicon (Gombos: Cat. Font. II.) 1145. o.; Chron. Salisb. (Pez: SRA. I) 341. hasáb; Chron. August. (Struve RGS. I.) 497. o.

⁴⁴ Chron. monast. Mellic. (Pez: SRA. I.) 225. hasáb; Bernardi Norici chron. Austr. (u. o.) 692. hasáb; Chron. monast. Admont. (Pez: SRA. II.) 179. hasáb; Chron. Austr. (Struve RGS. I.) 440. o. Vö. A. v. Hofmann i. m. 42. o. és S. Sugenheim i. m. 173—174. o.

⁴⁵ Chron. Hung. comp. saec. XIV. (Szentpétery SRH. I.) 356—357. o.; Auctarium Zwetlense (MGSS IX.) 539. o.

⁴⁶ Chron. Hung. comp. saec. XIV. (i. h.) 361. o.; Chron. monast. Mellic. (Pez: SRA. I.) 225. hasáb; Chron. Salisb. (u. o.) 341. hasáb; Chron. monast. Admont. (Pez: SRA. II.) 179. hasáb; Chron. Austr. (Struve RGS. I.) 440. o.; Chron. August. (u. o.) 498. o.; Auctarium Zwetlense (i. h.) 539. o.

kiúzték Salamon német, cseh és magyar katonaságát.⁴⁷ IV. Henrik császár az egyidejű itáliai és németországi események (pl. a szász népi felkelés) következtében nem tudott beavatkozni sem Magyarország, sem Lengyelország ügyeibe, hanem mint Marx kiemeli, „Salamont sorsának engedi át“. Elmaradt IV. Henrik lengyelek ellen tervezett hadjárata is. S az ő idejében veszítette el a magdeburgi német érsekség az Elbától keletre fekvő birtokait. I. László magyar király pedig 1079 körül téli hadjáratot indított a németek ellen.⁴⁸

A német császárok Magyarország elleni hódító hadjáratainak sorát az 1108. évi hadjárat zárja le, amelyet Kálmán király és Álmos herceg, ill. a mögöttük felsorakozó nagybirtokos pártok küzdelme segített elő. A császár nagy birodalmi sereggel támadta meg Pozsony várát, de kudarcot vallott alatta. A császár seregében egy érsek, hat püspök, két herceg, három örgróf, tizenegy gróf és más német urak között jelen volt Habsburg Ottó gróf is.⁴⁹ A Habsburgok megjelenése történelmünkben egybeesik tehát a feudális német hódító törekvésekkel. A támadókkal szemben azonban ekkor már jóval fejlettebb feudális hadsereg állott, mint a korábbiakkal szemben. Kálmán törvényeinek tanúsága szerint már magyarországi páncélos lovasság is volt a magyar hadseregben. A császár kudarcát az is siettette, hogy Boleszláv lengyel király és egy cseh herceg is hadbalépett Kálmán szövetségében a császárt támogató csehekkel szemben.⁵⁰

⁴⁷ *Chronici Hungarici compositio saeculi XIV.* (Szentpétery SRH. I.) 386–387. o.; *Simonis de Keza Gesta Hungarorum* (u. o.) 180–181. o.; *Chron. monast. Mellic.* (Pez: SRA. I.) 226. hasáb; *Chron. monast. Admont.* (Pez: SRA. II.) 180. hasáb; *Chron. Austr.* (Struve RGS. I.) 441. o.

⁴⁸ Lándor Béla: *Marx jegyzetei a magyar történelemről* (A Történettudományi Intézet Értesítője, 1950. I–III.) 39. o. Bajor feudális felkelés: *Die Geschichtsquellen von Kremsmünster...* 10., 54. o. A városok hűek maradnak a császárhoz: *Julian Borhardt: Deutsche Wirtschaftsgeschichte II.* (Berlin, 1924.) 307. o. Szász népi felkelés: *Brvnonis de bello Saxonico historia* (Struve RGS. I.) 184–185. o., vö. *Mika Sándor: A hűbériség és a keresztes hadjáratok kora* (Nagy Képes Világtörténet V. Bp. é. n.) 81–82. o. A lengyelek elleni hadjárat elmaradása *Wendt i. m. I.* 78. o. A magdeburgi érsekség birtokaira: *Willy Hoppe: Das Erzstift Magdeburg und der Osten* (Historische Zeitschrift 135. k. München-Berlin, 1927.) 373. o. — *László hadjárata: Fejér IX.* 7. 703–704. o. Vö. *Karácsonyi János: A hamis, hibáskeltő után keletzetlen oklevelek jegyzéke 1400-ig.* (Bp. 1902.) 88–89. o.

⁴⁹ Álmos szökése a császárhoz: *Chron. Hung. comp. saec. XIV.* (Szentpétery SRH. I.) 429. o.; *Die grossen Kölnischen Jahrbücher* (Berlin, 1867.) 10. o.; *Annalista Saxo* (Gombos: *Cat. Font. I.*) 224–225. o.; *Ekkehardus Uraugiensis abbas: Chron. univ.* (Gombos: *Cat. Font. II.*) 872. o. — *Pozsony sikertelen ostroma: Fejér II.* 50–54. o.; *Annalista Saxo* (i. h.); *Ekkehardus Uraug.* (i. h.); *Cont. Claustro-neoburg. Prima* (MGSS IX.) 609. o.; *Chron. monast. Mellic.* (Pez: SRA. I.) 228. hasáb; *Chron. monast. Admont.* (Pez: SRA. II.) 183. hasáb; *Chron. Austr.* (Struve RGS. I.) 443. o. A hadjárat résztvevőire: *Fejér II.* 50–54. o. vö. *Pauler Gyula: A magyar nemzet története az Árpádházi királyok alatt. I.* (2. kiadás, Bp. 1899.) 214., 464. o. — A visszatérés után Passau mellett kiállított oklevél *Fejér: II.* 54–56. o.

⁵⁰ *Cosmae Chron. Boemorum* (MGSS IX.) 111–114. o.; *Chronicae Polonorum* (u. o.) 456., 462. o.; *Godyslaw Baszko: Chron. Poloniae* (Gombos: *Cat. Font. II.*) 1075. o. (a cseh vonatkozást a forrás összeavarta); *Vincentii Kadubek... Historia Polonica* (Długoss i. kiadás II. függelék) 699. hasáb; *Annalista Saxo* (Gombos *Cat. Font. I.*) 224–225. o.

Itt is érvényesült tehát az a körülmény, amit Marx emelt ki: „Már V. Henrik idejében lengyelek, oroszok, magyarok élénk kapcsolatban állnak egymással; az egyik nép elűzött fejedelmei a másiknál keresnek védelmet és viszont...“⁵¹ De a feudalizmus viszonyai között a szomszéd-népek baráti kapcsolata nem lehetett kizárólagos. Már korábban megindultak a magyar feudális urak igazságtalan, hódító déli háborúi is, amelyek során a magyar feudális haderő a balkáni népeket rabolta-pusztította, földjüket tőle telhetően meghódította. E harcok leírása nem tartozik e tanulmány keretébe, említésük azonban nélkülözhetetlen ahhoz, hogy — a haza védelmét egyébként gyakran eláruló — magyar uralkodóosztály külpolitikáját, a magyar állam külső funkcióját egészében tarthassuk szem előtt. Ezen csak átmenetileg változtatott valamelyest a Magyarország elleni 12. századi bizánci hódító törekvés.

2. Küzdelmek a német tartományurak és a német lovagrend terjeszkedése ellen.

Valószínűleg 1108-ban indítottak hadjáratot a kelet-szászországi egyházi és világi urak a szomszédos szlávok leigázására, földjük elrablására. Ez a hadjárat már a feudális német hódító háborúk második szakaszába tartozott: helyi feudális urak vállalkozása, amelyhez nyugatabbról is vártak segítséget. A legjobb földdel, termékeny, húsban-mézben dús területtel kecsegtették a szlávok elnyomására vállalkozókat.⁵² Megerősödtek a „hódító és pusztító háborúk“, ahogyan Engels az Elba menti szlávok ellen viselt háborúkat megbélyegezte.⁵³ E szlávok ellen 1147-ben hatalmas „keresztes“ sereg indult. A sereg rendkívüli nagyságú lehetett, mert a magdeburgi évkönyv a német-dán-lengyel hadak létszámát — bizonyára túlzással — mintegy 220.000-re teszi. A seregben ott voltak a keletnémetországi egyházi és világi fejedelmek, Magdeburg, Münster, Merseburg, Brandenburg és más egyházmegyék főpapjai, a szász herceg, őrgrófok, grófok és nemesek csapataikkal, a dán király és püspökök haderővel és hajóhaddal, s egy lengyel herceg is. A „keresztes“ sereg célja az említett forrás szerint a szlávok megtérítése vagy teljes kiirtása volt. A hódítók ellen az Elba menti szlávok élet-halálharcot vívtak. A keresztesek közel három hónapon keresztül dúlták a szlávok földjét, gyújtották fel városaikat, falvaikat. De végül is az Elba menti szlávok tönkrementek a hódító túlerőt. Ez volt utolsó nagy sikerük.⁵⁴ A 12—13. század során jelentős nyugati szláv vidékeket kebeleztek be a német

⁵¹ Lándor B. i. m. 41. o.

⁵² A felhívás szövege: Rudolf Kötzschke: Quellen zur Geschichte der ost-deutschen Kolonisation im 12. bis 14. Jahrhundert. (Leipzig und Berlin, 1912.) 9—10. o.

⁵³ Engels: A feudalizmus hanyatlásáról és a burzsoázia felemelkedéséről. (A német parasztháború. Bp. 1949.) 146. o.

⁵⁴ Annales Magdeburgenses. (Th. Hirsch—M. Töppen—E. Strehle: Scriptorum Rerum Prussicarum. I. Leipzig, 1861.) 240. o.; Gr. Köln. Jahrbücher i. kiadás 47. o.; Csernilovszkij i. m. 215. o.

feudális urak. Így pl. Magdeburg környékét, ahol még a 12. század elején szlávok éltek. E század második felében a szörbokat elűzték egyes körzeteikből. Ezidőben és a 13. század első felében a források kifejezetten olyan eseteket is említenek, amikor egész szláv földművesfalvakat űztek el a német főpapok, hogy helyükbe „hívókat” telepítsenek. Ugyanezidőben került német kézre a szláv Stetin városa is.⁵⁵ A feudális urak elűzték, terméketlen területre szorították a szláv parasztokat, s helyükbe olyan földműveseket telepítettek, akiket nyugatról kényszerített menekülésre, űzött el a növekvő kizsákmányolás. A 12. század második felében keletkezett forrás szerint „a hatalmasok kapzsisága és rablása nyomja el a szegényeket és a falusiakat... sokan kényszerülnek eladni birtokukat és idegen földekre vándorolni.”⁵⁶ Flandriai, németalföldi, nyugatnémetországi parasztok vonultak így Kelet-Németországba, a nyugati szláv országokba és hazánkba. Ez a nyugati szlávok jelentős részének germanizálódására vezetett. De a növekvő feudális terhek elől keletre vándorló dolgozók is csak átmenetileg kerültek kedvezőbb helyzetbe. Sőt az Elba menti, tenger melléki és porosz szlávok kiirtása egyik történelmi gyökere lett a németországi második jobbágságnak, a német nép junckeri elnyomásának. Ennek az elnyomásnak bázisa az a terület volt, amelyről Franz Mehring, a német munkásmozgalom egyik kimagasló alakja hangsúlyozta: „... Brandenburg őrgrofság eredetileg szász gyarmat volt, meghódított szláv tartomány, mint Mecklenburg, Pomeránia, Szilézia, Kelet- és Nyugat-Poroszország is.”⁵⁷

A német feudális urak hazánk elleni hódító törekvéseinek 13–14 századi második szakaszát a szláv népek elleni támadáshoz hasonlóan a német lovagok és a szomszédos német tartományurak szerepe jellemzi. A német birodalom ezidőben egyre gyengült. Így ezek a háborúk *létében* a magyar államot nem fenyegették, de gyengíthették és olykor komolyan gyengítették harcát az idegen hódítók és a fejlődés belső ellenségei ellen.

Az utóbb a szláv országok történetében oly hírhedt szerepet játszott német lovagrend 1211-ben a magyar király hívására került az erdélyi Barcaságra. Ezen a területen számos jelentős kiváltságot kapott a rend a bányászattal, az áru- és pénzforgalommal, az igazságszolgáltatással kapcsolatban, de a király nem adta fel sem a bíraskodással, sem a pénzveréssel kapcsolatos felségjogait e területen.⁵⁸ Egyházi téren is jelentős kedvezményeket kaptak: az erdélyi püspök 1213-ban — akár utóbb a porosz püspök a kulmi földön — átengedte nekik a tizedszedést területükön,

⁵⁵ E. O. Schulze i. m. 126. o. jegyzete; R. Kötzschke i. m. 38, 127. o.

⁵⁶ E. O. Schulze i. m. 125–126. o. jegyzete.

⁵⁷ Franz Mehring: Deutsche Geschichte vom Ausgange des Mittelalters. (Berlin, 1952.) 75–76. o.

⁵⁸ Zimmermann—Werner: Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen. (A továbbiakban: Urk.) I. (Hermannstadt, 1892.) 19. és 22. sz. (Utóbbi vö: Szentpétery: Krit. jegyz. I. 275. sz.) — Lovagrendi forrásokban Wurzca, Wurzä. Petri de Dusburg Cronica terre Prussie (Script. Rer. Pruss. I.) 30–31. o.; Di Kronike von Pruzinlant des Nicolaus von Jeroschin. (u. o.) 315. o.

kivéve az odatelepülő magyarok és székelyek tizedét.⁵⁹ 1222-ben II. András király kibővített kiváltságlevelet adott ki a lovagrend javára.⁶⁰ A pápa mindent megtett a Hermann von Salza vezetésével önállósulásra törekvő német lovagok támogatására. 1223-ban nyilatkozatot tett, hogy a német lovagok földje kizárólag a pápai szék vezetése alatt áll, más püspök vagy főpap ott nem illetékes. Az erdélyi püspök erre kiközösítette a lovagokat, ami a pápa újabb beavatkozását vonta maga után.⁶¹ 1224-ben azután a lovagok kifejezetten pápai védelem alá helyezkedtek, aki ezt a területet a Kárpátokon túli területekkel együtt pápai hűbérnek nyilvánította. Amikor a király fellépett a lovagrend önállósulási kísérletei ellen, a pápa azt üzentte a lovagoknak, hogy semilyen fenyegetőzésnek vagy ijesztésnek ne engedjenek, ne adják át azt a földet pápai engedély nélkül.⁶² Végül is a német lovagokat 1225-ben a király lovasága fegyveres harcban verte ki a Barcaság területéről, s havasalföldi várakat is elfoglalták.⁶³ Erdély és a szomszédos román terület — amelyet a pápa ugyancsak a lovagoknak utalt — csak így menekült meg attól a szörnyű sorstól, amit az Erdélyben kudarcot vallott német lovagrend Lengyelország határán való letelepítése a lengyel és porosz, utóbb távolabbi területek lakosságának hozott. A lovagrend kiverése azonban az adott viszonyok között nem jelentette a Kárpáton túli területek illami önállósulásának zavartalanságát. A kialakuló havasalföldi román államnak így is szívós harcot kellett folytatnia, most már a magyar királyok ellen.

Az Erdélyből kivert lovagrendet Mazóviai Konrád herceg 1226-ban Lengyelországba hívta, s nekik adta Kulm tartományt. A német lovagok most Hermann von Salza vezetésével befészkelődtek Lengyelország végvidékére. Ez hamarosan igen veszedelmessé vált Lengyelország számára is. A lovagrend a források szerint igen kedves volt mind III. Honorius pápa, mind II. Frigyes császár, mind Németország fejedelmei szemében. A lovagok ugyanis fontos szerepet nyertek a hatalma teljében lévő pápaság terveiben, mint a katolikus keleteurópai expanzió harcosai, de támogatta a lovagrendet a német császárság is. II. Frigyes a kulmi földre települteknek megengedte Poroszország meghódítását és birodalmi területté alakítását. Támogatta a lovagrendet a porosz püspök is. Így a széttagolt Lengyelország külpolitikai helyzete erősen megromlott. A lengyel

⁵⁹ Urk. I. 27. sz. — Vö. 1228: Codex Diplomaticus Regni Poloniae et Magni Ducatus Lituaniae IV. (Vilnae, 1764.) 6. sz.

⁶⁰ Urk. I. 31. sz.; Crucburg vár (Kreuzburg) a lovagrend kezén u. o. 22. sz. (Utóbbi vö. Szentpétery: Krit. jegyz. I. 391. sz.) — Ugyanilyen nevű várat ezután — még a 13. században — a lovagok Poroszországban is létesítettek: Crucebergk, Cruceburgk, Cruczburg, Cruceburg, Cruiteburg, Petri de Dusburg Cronica... (Script. Rer. Pruss. I.) 65, 102, 110. o.; Canonici Sambiensis epitome gestorum Prussie (u. o.) 280. o.; Di Kronike von Pruzinlant... (u. o.) 433, 445. o.; De prima fundatione monasterii Olivae (u. o.) 680. o.

⁶¹ Theiner: Vetera Mon. Hist. Hung. I. 76. sz.; Urk. I. 36, 37. sz.

⁶² A pápai biztatás: Urk. I. 44. sz. Az eseményekre Pauler Gyula i. m. II. k. (2. kiadás Bp. 1899.) 94. o.; Ernst Hering: Der Deutsche Ritterorden. (Leipzig, 1943.) 76—78. o.

⁶³ Schuller: Die deutschen Ritter im Burzenlande, 17/a sz. okl. (Archiv für die Kenntniss von Siebenbürgens Vorzeit und Gegenwart. I. Hermannstadt, 1841.)

földről északra mind jobban kiépült a lovagrend állama, s terjeszkedett a balti területek felé.⁶⁴ A terjeszkedő lovagrend elleni harcban azután a 14. század első felében a széttagoltságot felszámoló Lengyelországnak hazánk nyújtott segítséget.

A német lovagrend után a szomszédos osztrák herceggel kellett hazánknak megküzdenie, még a 13. század első felében. A Magyarországot sújtó tatárjárást ugyanis Harcias Frigyes osztrák herceg területrablásra használta fel. Frigyes már az 1230-as évek közepén kegyetlenül pusztította Magyarországot végvidékét, de csúfos kudarcot vallott.⁶⁵ Ezután II. Béla király Csehországgal, sőt Ausztria, különösen Bécs lakosságával fennálló ellentétei lehetetlenné tették hódító politikájának folytatását.⁶⁶ Utóbb a császárral megegyezve, Frigyes herceg ereje ismét felszabadult a Magyarország elleni akciókra. A tatárjárás idején Magyarország segítséget kért a császártól, valamint Konrád német királytól, sőt IV. Béla király a fenyegető helyzetben azt az ajánlatot tette a császárnak, hogy elismeri hűbéruraságát, ha a mongolokat kiveri Magyarországról.⁶⁷ A császár azonban nemcsak, hogy segítséget nem adott, de Bélát a német haderőhöz való csatlakozásra hívta fel,⁶⁸ holott ez Magyarország teljes kiürítését és pusztulását jelentette volna.

Nem kapott segítséget a császártól a tatárok elleni harcban, a legnicai (liegnitzi) csatában elesett Henrik sziléziai herceg, IV. Béla unokatestvére sem. Henrik így csak sziléziai és lengyelországi lovagokra és számszeríjászokra, a felfegyverzett paraszti gyalogságra és fémhányászokra, német önkéntesekre és fogadott zsoldosokra támaszkodhatott a hatalmas tatár túlerővel szemben. A legnicai csatában a bányászok támadó szerepet is játszottak, s a számszeríjászok sikerrel küzdöttek a túlsúlyban lévő tatár íjászokkal. A csata azonban végül is vereséggel végződött. A cseh király serege, amely Henrik erősítésére vonult, egy nappal elkésett, holott komoly segítség lehetett volna. Erre mutat, hogy a tatárok e haddal való újabb ütközet előtt kitértek.⁶⁹

⁶⁴ A német lovagrend betelepítése a kulmi földre: Cod. Dipl. Regni Pol. et Magni Ducatus Litu. IV. 1—18. sz.; Canonici Sambiensis epitome gestorum Prussie (Script. Rer. Pruss. I.) 281. o.; De prima fundatione monasterii Olivae (u. o.) 676—677. o.; Die Schrifttafeln von Oliva. (u. o.) 728. o.; Boguphali II. episcopi Poznaniensis chronicon Poloniae. (Sommersberg: Siles. RS. II.) 59. o. Vö. Ernst Kantorowicz: Kaiser Friedrich der zweite. (Berlin, 1931.) 86. o. — A lovagrend és a pápa, ill. császár viszonyára: Petri de Dusburg Cronica. (Script. Rer. Pruss. I.) 36. o.; De prima fundatione monasterii Olivae (u. o.) 676. o. — II. Frigyes engedélye: Johann Friedrich Böhmer: Regesta chronologico-diplomatica regum atque imperatorum Romanorum (Frankfurt am Main, 1831.) 179. o. — A porosz püspöktől nyert támogatásra 1231. Cod. Dipl. Moraviae VII. 3. 60. sz. — A balti német lovagi terjeszkedésre V. T. Pasuto: Alekszandr Nyevszkij. (Bp. 1952.) 65. s. köv. o.

⁶⁵ Godefridi monachi S. Pantaleonis apvd Coloniam Agrippinam annales. (Struve RGS. I.) 400—401. o.; Annales S. Rudberti Salisb. (MGSS IX.) 786. o.

⁶⁶ Vö. J. F. Böhmer i. m. 187, 189. o.

⁶⁷ Szentpétery: Krit. jegyz. I. 707, 708. sz.

⁶⁸ Marczali H. i. m. 489. o.

⁶⁹ IV. Béla és Henrik rokonságára F. W. Sommersberg: Silesiacarum Rerum Scriptores. I. (Lipsiae, 1729.) 578—579. o. — A legnicai csatára Dugoss i. kiadás

A tatár hadak főereje ezután hazánkra zúdult. E nehéz helyzetben az osztrák herceg hazánkkal szemben tanúsított magatartása azoknak a tatárok ellen harcoló Oroszországot. Frigyes herceg hadserege nélkül jött Magyarországra és a tatárok ellen céltalan lovagi párviadalon kívül semmi katonai akciót nem indított. Kiprovokálta viszont a kunok vezérének megölését, mint erre német krónika kifejezetten utal⁷⁰ Ennek — a magyar nagyurak árulása miatt amúgyis meggyengült — magyar védelmet bomlasztó magatartásnak következetes folytatása, teljes kibontakozása volt Frigyes későbbi eljárása. Az esetleges német segítséget és számszerűjászok küldését azzal is gátolta, hogy még felvonulási területet sem akart nyújtani nekik.⁷¹ A tatároktól űzött Béla királyt nem akarta országába bocsátani, úgy kellett Béla embereinek utat törniök. Majd Frigyes a királyt elfogta és kifosztotta, három nyugati vármegyét pedig az ottani várakkal együtt zálogba vett a tatárok elleni védelem címén.⁷² Úgy látszik, hogy a várakat nem mind tudta megkaparintani. Mégis beljebb nyomult az országba. Egy kortárs feljegyzése szerint a herceg katonái, ahol tudtak, fosztogattak és felgyújtották a falvakat. Sőt Győr városába is bevonultak és a várat elfoglalták. A környékbeli magyarok azonban fegyveresen megrohanták a várost és a várat a németekre gyújtották. Az osztrák herceg ezre fokozta az országába menekült magyarok kifosztását.⁷³ Az a helyzet alakult ki tehát, hogy a tatárok ellen a nagyszámú dunántúli fegyveres erőktől keményen és jó ideig sikerrel védett Duna-vonalat — mert a Duna nem mint természetes akadály állta útját a hódítóknak — hátulról a hódító osztrák herceg támadta, azaz a magyar védelmet két tűz közé fogták. Ez a magatartás utóbb még a pápát is nyilatkozatra bírta, aki azonban nem annyira rosszalásának, mint csodálkozásának adott kifejezést.⁷⁴ A herceg galád támadása azután sem hagyott fel, hogy a tatárok áttörtek a Dunántúlra. Itt is, mint a Fel-

I. 676, 678. hasáb; Nicolai Henelii ab Hennenfeld... Annales Silesiae (Sommersberg: Siles. RS. II.) 249—250. o. Vö. Georg Bachfeld: Die Mongolen in Polen, Schlesien, Böhmen und Mähren. (Innsbruck, 1889.) 67—68. o. — A cseh sereg szerepére Vencel cseh király levele: Gustav Adolf Stenzel: Scriptores Rerum Silesiacarum II. (Breslau, 1839.) 462—463. o.

⁷⁰ Continuatio Sancrucensis Secunda (MGSS IX.) 640—641. o.; Chron. Austr. (Struve RGS I.) 457. o. — Az oroszországi eseményekre Pasuto i. m. 89. s. köv. o.

⁷¹ Levele Konrád német királyhoz 1241 júniusában, ebben korábbi magyarországi tatárelenes harcával is kérkedett. Wenzel: AÜO II. 80. sz.

⁷² Fejér IV. 1. 287—294. o.; Rogerii Carmen Miserabile (Szentpétery: SRH. II.) 574—575. o.

⁷³ Rogerii Carmen Miserabile (i. h.) 576. o. — Győr még 1241-ben visszakerülhetett magyar kézre, 1242 elején magyarok védték a tatárok ellen, Fedor Schneider oklevélközlése (Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 1915.) 668—670. o.

⁷⁴ Vö. Rogerii Carmen Miserabile (i. h.) 576. o. — A Duna védelmezése a tatárok ellen: Wenzel AÜO VII. 200. sz. — A cseh király szerint a nagy és igen gyors folyók sem jelentettek akadályt a tatár átkelés előtt. Stenzel: SR. Siles. II. 462—463. o. — A tatárok táborát vertek a Duna partján Magyarországon. (A cseh király értesülése.) Cod. Dipl. Moraviae VII. 3. 78. sz. — A pápa nyilatkozata 1243-ban: Theiner i. m. I. 349. sz.

vidéken, a nemesek, egyházi lovagok, várnépek mellett maguk a városias települések felfegyverzett lakosai (burgenses) védtek számos várat és erődített helyet, pl. Sopront, Pozsonyt is. A tatárok elleni csatavesztés után csak várakra, városfalakra támaszkodva lehetett még menteni, ami menthető: az emberi életetek, a munkaeszközöket, épületeket. Most ezt a védekezést is veszélyeztette Frigyes herceg.

Béla király több oklevele utal arra, hogy a támadó osztrák herceggel való harcok akkor sem szüneteltek, mikor ő a tengerparton tartózkodott. Frigyes herceg — valamikor 1242 február 2. után — elfoglalta Sopront. gyújtogatott Sopron megyében, támadta Pozsony megyét és ez év nyarán benyomult a Vágvidékre, ahol táborából oklevelet is adott ki. Talán az osztrák herceg támadásával függ össze a Varasd és Pettau közötti határok körüli harc is.⁷⁵

A király a tengerpartról visszatérve, nyomban hozzázkezdett az elfoglalt területek visszaszerzéséhez. Béla emberei még 1242-ben Pozsonytól Bécsig törtek előre. Körülzárták és ostrom alá fogták Sopront, amelyet a herceg számszerűjásai védtek.⁷⁶ Ezekben a harcokban is kitűntek azok

⁷⁵ Egész Pozsony megye megmentése az osztrák herceg ellen, Béla tengerparti tartózkodása idején: Fejér IV. 1. 390—392. o. A határvidék megvédelmezése az osztrák herceg ellen a király tengerparti tartózkodása idején Wenzel ÁUO II. 179. sz. Frigyes vágvidéki támadására Fejér IV. 1. 245—246. o. A varasdi és pettau határok védelme Wenzel ÁUO VII. 104. sz. — Sopron elestének (erre későbbi magyarr ostroma utal) hozzátvetőlegess keltezésére, valamint az erődített helyek lakosságának ellenállására a Dunántúlon és a Felvidéken alapvető forrás a Fedor Schneider által közölt oklevél. A burgensis szó városiak, polgár értelmére a 13. századi magyarországi okleveles gyakorlatban lásd Karl Mollay: Das älteste deutsche Lehngut der ungarischen Sprache. (Acta Linguistica, 1952.) 397—399, 406—407. o. Vö. a valószínűleg magyarországi szóhasználatot visszatükröző pápai oklevélben: „in munitione Castri Posoniensis“ (pozsonyi erődben) és „in Burgum eiusdem castri“, „in Burgum predictum“ (Pozsony városba) Theiner i. m. I. 54. sz., ami a fenti értelmezést igazolja. Burgenses említése Sopronban még 1250-ben: Fejér IV. 2. 63. o., a királytól átvett ispáni oklevélben. (A németországi szóhasználatban a burgensis kifejezés már a 12. század derekán is városi lakost jelent, vö. Edith Ennen: Einige Bemerkungen zur frühmittelalterlichen Geschichte Bonns. Rheinische Vierteljahrsblätter, 1950—51. Bonn. 190. o.) — A Fedor Schneider által közölt (és számos oklevéllel, valamint Rogerius adataival egybevethető) oklevél 12 dunántúli, valamint 5 felvidéki vár és megerősített hely egymással kapcsolatban álló ellenállásáról beszél a tartójarás végső szakaszában, emellett továbbiak ellenállására utal nevük említése nélkül. Ezek alapján a népi ellenállást tágabban kell értelmezni, mint Lederer Emma (A tatárjárás Magyarországon és nemzetközi összefüggései, Századok, 1952. 337, 339—340. o.) teszi, aki különösen a dunántúli ellenállást becsüli le. A várak és megerősített helyek védelméről a fentiekben kifejtett nézetünket az egyetemes anyag is alátámasztja: a tatárok Morvaországban sem tudták elfoglalni a várakat és megerősített helyeket, Annales s. Pantaleonis Coloniensis (MGSS XXII.) 534—535. o.; nem esett el Olomouc városa sem, amelynek tatár ostromát oklevél is bizonyítja, Georg Bachfeld i. m. 80. o.; a sziléziai Wroclawot és Legnicát lakói felgyújtották a tatárok előtt, viszont az itteni várakat sikerült a tatárok ellen megvédeni. Wroclaw várat talán görögűzrel vagy tüzes nyilakkal mentették meg, mert a hagyomány szerint „égi“ tűzoszlop, ill. tűzeső űzte el az ostromlókat. Dlugoss i. kiadás I. 676, 681. hasábján, Nicolai Henelli ab Hennenfeld... Annales Silesiae (Sommersberg: Siles. RS. II.) 249. o. Egyes lengyelországi (sziléziai) és morvaországi várak és erődített helységek tartós ellenállásáról IV. Bélának is tudomása volt: Cod. Dipl. Moraviae VII. 3. 79. sz. — Sopronmezei pusztítás: Sopron vm. története Okt. I. 11. sz.

⁷⁶ Wenzel ÁUO II. 179. sz., Fejér IV. 1. 287—294. o., Wenzel ÁUO VII. 183. sz. Vö. Wenzel ÁUO VII. 106. sz. — Chron. Austr. (Struve RGS. I.) 458. o.

a Trencsén megyei szlovák várszolgák, akik már a tatárok ellen is sikerrel harcoltak.⁷⁷ Összefügg az osztrák herceg elleni harccal az is, hogy 1242 végén Béla a zágrábi lakosságnak adott kiváltságlevelében is kikötötte fegyveresek állítását Ausztria elleni háború esetén.⁷⁸ Ugyanabban az évben vereséget szenvedett Frigyes herceg a cseh királytól is, amikor Morvaországot támadta.⁷⁹ Néhány évvel később (1246) újabb harcra került a sor Béla király és Harcias Frigyes között, e harcban Frigyes el is esett. Béla seregében a források kiemelik az orosz harcosok szerepét is.⁸⁰

A 13. század végétől kezdve a birodalomban mind magasabbra emelkedő *Habsburgok* — mint az osztrák tartományok új urai és német császárok — törtek évszázadokon keresztül hazánk és Csehország alávetésére. Ettől kezdve a feudális német hódítók ismét és egyre inkább *fenyegették hazánk függetlenségét*. Ide nyúlnak vissza Hunyadi-kori veszedelmes támadásaik gyökerei.

Habsburg Rudolf császár saját érdekében kihasználta Kun László királyt, elsősorban Csehországgal szemben. Halála után pedig a császár, mint Marx is kiemeli — „Magyarországot felszabadult birodalmi hűbérnek nyilvánítja és fiának, Albrechtnek adja“.⁸¹ Ez összefüggésben van Bélának II. Frigyes császár javára tett feltételes ígérétevel.⁸² Mivel azonban Magyarország nem kapott segítséget a tatárok ellen, Béla ajánlata sohasem vált érvényessé, s 1245-ben a pápa is feloldotta alóla Bélát.⁸³ A pápaság azonban Kun László halála után nem Magyarország függetlensége mellett foglalt állást, a császárral csak annyiban elegyedett vitába, hogy szerinte Magyarország a pápasághoz tartozik.⁸⁴ A magyar trónra azonban mégis III. András került, aki már 1291-ben megtorló sereggel indult Albrecht herceg ellen. Seregében ismét voltak oroszok is. Bécs ostroma békekötésre kényszerítette a Habsburgokat.⁸⁵ Ezzel árpádkori hódító kísérleteik véget is értek.

⁷⁷ Wenzel ÁUO VII. 89. sz.

⁷⁸ Endlicher: *Rer. Hung. Mon. Arp.* (Sangalli, 1849.) 455. o.

⁷⁹ *Canonicorum Pragensem Contin. Cosmae.* (MGSS IX.) 171. o.; *Continuatio Garstensis* (u. o.) 597. o.; *Annales S. Rudberti Salisb.* (u. o.) 788. o.

⁸⁰ Fejér IV. 2. 51. o., 313—315. o. (datálására vö. Szentpétery: *Krit. jegyz. I.* 1055. sz.) és 427—428. o.; Wenzel: *ÁUO VII.* 200. sz.; Hazai O. VIII. 67. sz.; Szentpétery: *Krit. jegyz. I.* 1183. sz. — *Die Geschichtsquellen von Kremsmünster*... 61. o.; Chron. Austr. (Struve: *RGS. I.*) 458. o.; Chron. Aug. Vindl. (u. o.) 523—526. o.; Contin. Lambacensis (MGSS IX.) 559. o.; Contin. Garstensis (u. o.) 598. o.; Contin. Claustroneoburg. Prima (u. o.) 612. o.; Contin. Praedicatorum Vindob. (u. o.) 727. o.; Ann. S. Rudberti Salisb. (u. o.) 789. o.; Ann. s. Pantaleonis Coloniensis (MGSS XXII.) 541. o.

⁸¹ Lándor B. i. m. 35. o. — Adatok: J. F. Böhmer i. m. 249. o. Vö. Marczali H. i. m. 576. o. (itt az oklevél is mellékelve.)

⁸² Erre Habsburg Rudolf 1290 aug. 31-i oklevele utal, Böhmer i. m. 249. o., Marczali i. m. 576—577. o.

⁸³ Theiner i. m. I. 369. sz.

⁸⁴ Marczali H. i. m. 578. o.

⁸⁵ *Continuatio Zwetlensis Tertia* (MGSS IX.) 658. o.; Apponyi *Okl. I.* 11. sz., 12. sz.; Fejér VI. 1. 293—294. o.; Hazai O. IV. 58. sz. Vö. Marczali H. i. m. 580. o.

3. A magyar-lengyel-cseh szövetség kialakulása Károly Róbert korában.

A haladó irányú magyar-lengyel-cseh együttműködés történetében kiemelkedik a Károly Róbert uralma végére kifejlődött szoros barátság. Ez az együttműködés igen sokoldalú volt: diplomáciai, gazdasági, katonai. A magyar-cseh-lengyel Habsburg-ellenes együttműködést magyar-lengyel szövetség egészítette ki a német lovagrend ellen. A három ország baráti kapcsolata tehát a feudális német agresszió visszaverésére irányult, s szükségképpen egybeesett a belső reakció, a szétagoltság erői elleni harccal mind Magyar-, mind Lengyelországban. Az említett szövetség a három állam vezetőinek visegrádi kongresszusához kapcsolódik.

A kongresszust komoly politikai fejlődés előzte meg. E kérdésekkel behatóan kell foglalkoznunk nemcsak történeti fontosságuknál fogva, hanem azért is, hogy helyes megvilágításba helyezzük a burzsoá irdalomban hamisan értelmezett, megfelelően nem értékelt eseményeket. A visegrádi kongresszus előzményeinek ismertetésével is elősegítjük pl. az Obál Béla által nagy, de egyoldalúan válogatott okleveles apparátussal felállított hamis nézetek leleplezését. Obál 1936-ban megjelent tanulmánya durván meghamisítva a visegrádi kongresszus és a kapcsolatos események értelmét és összefüggését, eltüntetni igyekezett a három ország szövetségének Habsburg-ellenes jellegét, s nem átalotta ezt a szövetséget a dunai Habsburg-monarchia előfutárának beállítani. Ezen túl a visegrádi kongresszusban látta történelmi példáját Gdańsk (Danzig) és környéke német kézre ítélésének, mint e probléma szerinte kívánatos megoldásának. Végül pedig Obál félreérthetetlenül sorolta fel a lovagrend államának, Poroszország elődjének a magyar uralkodóosztály által nyújtott időnkinti segítséget, mint amelyért Magyarország (a német imperialistáktól) hálát érdemel.⁸⁶ De behatóan kell foglalkoznunk e kérdésekkel azért is, mert a nyugatnémet burzsoá történetírás nyílt revansista szellemben egész sor könyvet, cikket, ismertetést írt a német lovagrend államáról az utóbbi években.⁸⁷

A 14. század-elején a Habsburgok a barátság álcájában igyekeztek politikai és gazdasági teret nyerni Magyarországon. Ezért támogatták Anjou Károly Róbert trónrajutását a cseh ellenjelölttel szemben.⁸⁸ Az Anjou-Habsburg barátság ára többek között az volt, hogy Magyarország fegyveres erővel támogathatta a Habsburgokat Bajoz Lajos császár elleni vesztes harcukban. A két ellencsászár és szövetségeseik hada 1322 szeptember 28-án Mühlendorf mellett mérte össze erejét.

⁸⁶ Adalbert Obál: Der Kongress von Visegrád in Ungarn vom Jahre 1335. und seine Bedeutung für heute. (Wien, 1936. kézirat gyanánt.) 3, 43–44, 46–47. o

⁸⁷ Vö. Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters (Münster–Köln, 1951.) 240–241, 268. o.; Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters (Münster–Köln, 1952.) 590–592. o.; Historische Zeitschrift, 175. k. (München, 1953.) 635–637. o.

⁸⁸ Székely György: A parasztság és a feudális állam megszilárdulása Károly Róbert korában (Tanulmányok a parasztság történetéhez Magyarországon a 14. században. Szerk. Székely György. Bp. 1953.) 24, 34. o.

A csatában nagyszámú haderővel vonultak fel az ellenfelek. A hadak összetétele igen változatos volt: páncélos lovasok, könnyű lovasok, gyalogosok egyaránt résztvettek bennük. Cseh forrás szerint Bajor Lajos seregében 1800 sisakos nemes lovas, továbbá 4000 gyalogos és íjász, a Habsburgok seregében 1400 sisakos, 5000 magyar és pogány (=kun), valamint sok gyalogos volt.⁸⁹ A Habsburgok a csata előtti években szerződéses egész sorában biztosították, hogy számos német feudális úr sisakosokkal (galeatis) és néhány úr gyalogosokkal is támogatni fogja őket Bajor Lajos, ill. a cseh király ellen.⁹⁰ Így sikerült tetemes létszámú hadat gyűjteniük. Magyar és kun segítő csapataikról a források majdnem mind megemlékeznek, jelentős szerepet azonban nem tulajdonítanak nekik a harcban, sőt a Habsburg-párti források bűnbakul állítják őket a csatavesztésért.⁹¹

Bajor Lajos seregében ott volt János cseh király és ennek rokona, Henrik alsóbajor herceg.⁹²

A mühlendorfi csatában már jelentős szerepet játszottak a gyalogosok. Cseh forrás szerint a Habsburgok gyalogosai férfiasan segítették urukat.⁹³ Bajor Lajos oldalán a gyalogság egyenesen antifeudális erőt képviselt: Passau püspökfejedelme a Habsburgok, Passau polgárai Bajor Lajos oldalán álltak.⁹⁴ Lajos császár nagyszámú lovasból és gyalogosból álló hada úgy kerekedett felül, hogy Henrik herceg *gyalogosai támadást intéztek az osztrák lovagok ellen*, harcképtelenné tették lovaikat s gyalogos harcra kényszerítették a lovasokat. Ez a harc pedig már nem sokáig tartott.⁹⁵ Végül is a Habsburgok csúfos vereséget szenvedtek, maga Frigyes ellencsászár is foglyul esett. Az is szinte jelképezi a gyalogság győzelmét a lovasság felett e csatában, hogy egy német kézirat Frigyest a csata leglovagibb harcósának, legdicőségesebb lovagjának ábrázolja.⁹⁶

A mühlendorfi csatában Károly Róbert szomorú tapasztalatokat szerezhett, ami egyik oka lehetett az Anjou—Habsburg katonai szövetség

⁸⁹ Chronicon Aulae Regiae. (G. Dobner: Monumenta Historica Boemiae V. Pragae, 1784.) 385. o. — Kisebb arányban a magyar sereg is páncélosokból állt, pl. Kőcski Sándor nagyszámú páncélossal (armaturum) és (könnyű) lovassal vonult fel. Hazai O. I. 97, 401. szám.

⁹⁰ Lichnowsky: Geschichte des Hauses Habsburg III. (Wien, 1838.) 287—290, 403, 430, 432, 433, 454, 489, 498, 500, 510, 516, 549, 550, 552—556. sz. reg.

⁹¹ Chronica de ducibus Bavariae. (Georg Leidinger: Bayerische Chroniken des XIV. Jahrhunderts. Hannover—Leipzig, 1918.) 156—157. o.; Iohannes Victoricensis. (Joh. Friedrich Boehmer: Fontes rerum germanicarum I. Stuttgart, 1843.) 393—396. o.; németnyelvű kéziratok: J. F. Boehmer i. m. I. 161—163. o. és O. Dobenecker: Die Schlacht bei Mühlendorf und über das Fragment einer österreichischen Chronik (Mittheilungen des Instituts für Oesterreichische Geschichtsforschung. I. Ergänzungsband. Innsbruck, 1885.) 209, 211. o.

⁹² J. Emler: Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae IV. (Pragae, 1885.) 2012. sz.; Chron. de duc. Bav. (i. h.); a Habsburgok már 1318-ban a salzburgi érsekkel fogtak össze az alsóbajor hercegek ellen. Lichnowsky i. m. 476. sz. reg.

⁹³ Chron. Aulae Reg. (i. h.) 385. o.

⁹⁴ Wolfgang Maria Schmid: Illustrierte Geschichte der Stadt Passau. (Passau, 1927.) 46. o.

⁹⁵ Chronica de gestis principum (G. Leidinger i. m.) 94—95. o.

⁹⁶ J. F. Boehmer i. m. I. 161—163. o.

megbomlásának. A csatában — egy külföldi forrás szerint — a magyarok 2000 lovast veszítettek (ennyi volt az elesettek és foglyok száma).⁹⁷ A magyar forrásokból ezt ellenőrizni nem lehet, mert okleveleink csak a *banderiális* katonaság (milicia) veszteségeiről (serviensek, famulusok) emlékeznek meg, itt a veszteség valóban tetemes.⁹⁸

Jelentős lehetett a sereg kun elemeinek vesztesége is. Bajor forrás szerint a magyarok és „pogányok“ vesztesége súlyosabb volt, mint az osztrákoké.⁹⁹

Károly Róbert nem akart több felesleges vért ontani a Habsburgok érdekében. Ezért — bár a Habsburgok újabb összecsapásra gyűjtöttek fegyvereseket¹⁰⁰ — csak formálisan újította meg a Habsburgokkal bajor- és csehellenes szövetségét.¹⁰¹ Valójában egyezkedésre törekedett a Habsburgok ellenfeleivel, sőt közvetítői szerepet játszott. 1323 őszén Károly Róbert a cseh-magyar határon barátságos megbeszélést tartott János cseh királlyal.¹⁰² Nem sokkal ezután létrejött a Habsburgok békekötése a cseh királlyal, ebben Károly Róbert közvetítését ki is emelték.¹⁰³ Épp így Károly Róbert közvetítette 1324 tavaszán azt a megegyezést, amelyben Lipót osztrák herceg lemondott minden jogáról Cseh- és Morvaországra.¹⁰⁴

A mühldorfi csatában Magyarország és Csehország ellenfelek voltak. Ez jelentős mértékben Károly Róbert Habsburg-szövetségének volt a következménye. Károly Róbert viszonya a Habsburgokkal azonban ezután — több okból is — meglazult. A magyar király ezidőben — a szoros lengyel-magyar baráti kapcsolatok további erősítése mellett — Csehországhoz is közeledett. A lengyel-magyar kapcsolatok voltak azonban továbbra is a három ország lassan szövetségi viszonyra alakuló kapcsolatának szilárd alapjai, hiszen a cseh-lengyel ellentétek még fennálltak (ez utóbbiak okairól alább beszélünk).

Az Anjou—Habsburg viszony romlásának egyik fő oka az volt, hogy a Habsburgok támogatást nyújtottak a Károly Róbert területegyesítő, haladó politikájának ellenszegülő nyugati és déli tartományuraknak. Így még 1312-ben ligát kötöttek a Henrikfiakkal (Németújváriak, Kőszegiek),¹⁰⁵ 1316-ban pedig egy Baboníc és István szlapon bán szolgáltak

⁹⁷ A három Villani krónikája. (Ford. Rác Miklós. Bp. 1909.) 116. o.

⁹⁸ Királyi „famulus specialis“ halála. Hazai O. III. 58. sz.; Köcski Sándor vesztesége tehetőes serviensekben és serviensekben kb. 80 halott, ezenfelül foglyul esettek is említene. Hazai O. I. 92, 97, 101. sz.

⁹⁹ Chron. de duc. Bav. (i. h.)

¹⁰⁰ Lichnowsky i. m. 604—606, 610. sz. reg.

¹⁰¹ 1323 tavaszán, Lichnowsky i. m. 612, 616. sz. reg. Ekkor már ellentétek is jelentkeznek a Habsburgokkal Pozsony miatt, amit most a Habsburgok visszadni kényszerülnek (u. o. 612. sz.), valamint az osztrák és magyar urak villongásai miatt, amin most Károly Róbert határőrzéssel kívánt segíteni. (u. o. 615. sz.) — Uglátszik, hogy Pozsonyt a Habsburgok ezután sem jószántukból adták vissza. Vö. Anjou II. 105. sz.

¹⁰² Chron. Aulæ Reg. (i. h.) 388. o.

¹⁰³ Lichnowsky i. m. 622, 623, 624. sz. reg.

¹⁰⁴ Cod. Dipl. Moraviae VII. 3. 222. sz.

¹⁰⁵ Székely Gy. i. m. 36. o.

a Habsburgoknak.¹⁰⁶ 1317 körül a Habsburgok beavatkoztak a soproni ispánnál, nehogy le merje foglalni a Károly Róbert ellen harcoló Henrikfia András birtokait.¹⁰⁷

Mikor pedig Károly Róbertnek az 1310-es évek végén, az 1320-as évek során kemény, sorozatos küzdelmeket kellett folytatnia egyes nyugati és déli megyék urai, a Henrikfiak ellen, ezeket a még szoros Habsburg—Anjou szövetség ellenére az osztrák urak tevékenyen támogatták. A Henrikfiak az Anjou-párti urakkal kegyetlenkedtek, börtönbe vetették, vagy legyilkolták őket, birtokaikat feldúlták, a király városait, mezővárosait pusztították.¹⁰⁸ A király hadvezérei több sikeres hadjáratot vezettek a Henrikfiak ellen, s bár a Henrikfiak segítségére ausztriai bárók is siettek, a zalafői ütközetben (*campestri bello*) legyőzték a lázadók hadát, elfoglalták tőlük Kőszeg, Pölöske, Kabold, Kapronca várát, megvédték Győr és Sopron városokat a lázadók és támogatóik ellen.¹⁰⁹ Teljesen megtörni azonban a Henrikfiakat még nem sikerült az 1320-as években.

E harcokban a Károly Róbert mellett harcoló sereg a nagybirtokosok és egyes középbirtokosok bandériumaiból tevődött össze. Ezt abból állapíthatjuk meg, hogy a harcokban elesettek, a lázadók várából ledobott a Henrikfiak ellen küldött páncélos katonasága (*armatam miliciam*)¹¹¹ a források.¹¹⁰ A haderő e felépítése valószínűvé teszi, hogy a királynak a Henrikfiak ellen küldött páncélos katonasága (*armatam miliciam*)¹¹¹ nem páncélos lovasokat is foglalt magában.

A tartományurak és támogatóik elleni harcokban alakulhatott ki a „Szent György lovagrend“ (szabályzata 1326-ból való), a királyt kísérő s védő, vele az „ország javáról“ tanácskozó nemesekből álló királyi törzsbandérium, amelynek ideológiája kifejezetten a király ellenségei (a „hütlének“) ellen, hatalmuk letörésére irányult.¹¹²

Ahogy Károly Róbert és a Habsburgok közt mélyült a szakadék, úgy fokozódott az együttműködés a magyar és cseh király közt. Már 1328-ban Károly Róbert és János cseh király együttesen avatkoztak be az osztrák hercegek belső harcaiba és Frigyes hercegtől több várat elfoglalva, győzelmet arattak.¹¹³ 1328 őszén békét kötöttek.¹¹⁴

¹⁰⁶ Lichnowsky i. m. 367, 400. sz. reg.

¹⁰⁷ Sopron vm. oklt. I. 67. sz.

¹⁰⁸ Sopron vm. oklt. I. 67, 71, 91. sz., Smičiklas: *Cod. Dipl. Croatiae IX*, 100. sz.; Fejér VIII. 2. 69. sz.; Hazai O. I. 97, 101. sz.; Anjou II. 62, 406. sz.

¹⁰⁹ Hazai O. I. 92, 97, 101. sz.; Fejér VIII. 2. 69. sz.; Sopron vm. oklt. I. 90. sz.; Anjou II. 62. sz.; Anjou V. 367. sz.

¹¹⁰ Sopron vm. oklt. I. 71, 90. sz.; Anjou V. 367. sz.; Smičiklas IX. 100. sz.

¹¹¹ Sopron vm. oklt. I. 90. sz.

¹¹² Fejér VIII. 3. 50. sz.

¹¹³ Chron. Aulae Reg. (i. h.) 423—424. o.; Chronicon Przbiconis (dicti Pul-kavae) de Tradenin (G. Dobner i. m. III. k. Pragae, 1774.) 285. o.; Lichnowsky i. m. 775. sz. reg.; Zichy I. 336, 352, 361. sz.; Sopron vm. oklt. I. 155. sz. (bandériális haderőre is fényt vet); Hazai O. II. 47. sz.; Anjou II. 337. sz., 406. sz. (az osztrákok számszerűen lőttek), 434. sz.; Századok, 1870. 621. o. 7. sz.

¹¹⁴ Lichnowsky i. m. 767, 768. sz. reg.

Károly Róbert ezután is intézkedéseket tett a nyugati határvidék védelmére, pl. anyagilag támogatta Sopron erődítését és felfegyverzését (1330-ban és utána).¹¹⁵ Mégis átmenetileg megromlott a magyar-cseh viszony és 1331-ben Károly Róbert a Habsburgokkal együtt viselt hadat a cseh király ellen.¹¹⁶ E látszólagos fordulat mégsem jelentette Károly Róbert visszatérését a Habsburg-orientációhoz, nem jelentett tartós szembefordulást Magyarország és Csehország szoros barátságának kialakításával. Sőt — bár ez látszólag ellentmondás — ez fontos lépés volt előre a magyar-lengyel-cseh szövetség feltételeinek kialakítása útján, a cseh-lengyel ellentétek kiküszöbölése terén. Ez utóbbi ellentétek Vencel cseh király és Lokietek Ulászló trónversengéséig nyúltak vissza s abban nyertek külső kifejezést, hogy a cseh király magát tekintette lengyel királynak is.

Károly Róbert tevékenyen közreműködött Lengyelország külpolitikai elszigeteltségének felszámolásában: szívósan előmozdította a cseh-lengyel közeledést, továbbá fegyveresen és diplomáciai téren segítette Lengyelországot a német lovagrenddel szemben. Ebbe a politikájába tartozott 1331-es átmeneti szembefordulása is János királlyal.

Károly Róbert külpolitikájának ezt a célját mutatja, hogy 1328-ban a magyar-cseh dinasztikus kapcsolatok kiépítésében is szem előtt tartotta a lengyel-cseh ellentét kiküszöbölését. Károly Róbert levelet küldött egy budai polgár útján a pápához egyik fia és a cseh király leánya közti házasságkötés ügyében. A pápa válaszából kitűnően Károly Róbert célja a házasságkötéssel a Magyarország és Csehország közötti béke megszilárdítása és a cseh király, valamint Ulászló lengyel király közötti veszélyes viszály lecsendesítése volt.¹¹⁷ Ez utóbbi célt ekkor még nem lehetett elérni. A cseh király — mint alább látni fogjuk — a német lovagrendet támogatta Lengyelországgal szemben. Ellentét dült Cseh- és Lengyelország között a cseh király kezére kerülő Szilézia feletti hatalom kérdésében is, s ezt az ellentétet részben a pápa és a német lovagrend még szította is.¹¹⁸ 1331-ben, mikor Lengyelország élet-halálharcot vívott a német lovagrend ellen, Lengyelország létérdeke volt Csehország lekötése. Ezt a célt szolgálta Károly Róbert fellépése Csehország ellen. A cseh udvari körök világosan látták ezt. 1331 október végén a cseh király tárgyalást kezdett Károly Róberttel a magyar-cseh határon. Ezt

¹¹⁵ Sopron vm. oklt. I. 117. sz.

¹¹⁶ J. Emler: *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae* III. (Pragae, 1884.) 1817, 1849, 1850, 1858. sz.; *Cod. Dipl. Moraviae* VII. 3. 283. sz.; *Anjou* II. 473. sz.; *Zichy* I. 385–388. sz.; *Fejér* VIII. 3. 305. sz.; *Lichnowsky* i. m. 925, 929, 930. sz.

¹¹⁷ Theiner i. m. I. 798, 800. sz. — Károly Róbert 1328-as beavatkozása a cseh királynál Ulászló érdekében: *Chron. Aulae Reg.* (i. h.) 417. o.

¹¹⁸ Emler: *Reg.* III. 1535, 1546, 1548, 1558. sz.; F. W. Sommersberg: *Siles. RS. I. 336. o.*; *Codicis Silesiae diplomatici specimen* (Sommersberg i. m. I.) 27, 28, 68, 126. sz.; *Diplomatarii Bohemo-Silesiaci continuatio* (F. W. Sommersberg: *Silesiorum rei historicae et genealogicae accessiones. Lipsiae, 1732.*) 67, 120. sz. Vö. Emil Werunsky: *Geschichte Kaiser Karls IV. und seiner Zeit. I.* (Innsbruck, 1880.) 133, 236. o.

cseh forrás azzal köti össze, hogy Károly Róbert segítséget szándékozott nyújtani a cseh király ellen — Lokietek Ulászló „krakkói királynak”.¹¹⁹ S cseh értesülések szerint a magyar és „krakkói” király összefogtak az osztrák herceggel, hogy a cseh király ellen segítsék.¹²⁰ S hogy ez a lengyel-lovagrendi küzdelemmel összefüggött, azt mutatja, hogy a cseh, magyar és lengyel király — lovagrendi forrás szerint — 1331 novemberében a béketárgyalásokba a német lovagrend ügyét is be akarták vonni.¹²¹ A cseh király csak november végén szabadult az osztrák és a még nagyobb erejű magyar nyomástól, s indulhatott vissza a harctérről hazájába.¹²² János cseh király Lengyelország ellen tervezett támadását csak mintegy két hónappal azután indíthatta meg, hogy a lengyelek megverték a német lovagrend dülő és hódítani akaró csapatait. Ez volt Károly Róbert 1331-es állásfoglalásának célja és értelme. A pillanatnyi Habsburg-kapcsolat itt alárendelt volt. János cseh király évekkal később adományt téve a mikulovi földesúrnak 1331-i szolgálataiért, arra a „nagy nélkülözés”-re emlékszik vissza, amikor ellenségei „Magyarország királya és Krakkó királya s ehhez Ausztria hercegei voltak”.¹²³ A döntőnek tehát a magyar-lengyel kapcsolatot tartotta ő is.

Károly Róbert azonban nemcsak közvetve, hanem közvetlenül is segítette Lengyelországot a német lovagrend elleni harcában. Károly Róbert területetgyesítő politikájával egyidőben ugyanis Lokietek Ulászló lengyel király, a nemesség széles rétegeire támaszkodva, hasonló harcot vezetett a lengyel tartományok egyesítéséért. Ulászló haladó politikájának alapja bizonyos mértékig már a városi élet fejlődése és az egyes lengyel országrészek közti gazdasági kapcsolatok erősödése volt. Az egy uralkodó alatt egyesülés folyamatát meggyorsító külső tényező pedig a német lovagrend támadó politikája volt.

A lovagrend támadásának kiindulópontja az a Poroszország volt, amely „a 13. század végén virágzó országból vadonná változott, a falvak és megművelt földek helyén erdők és mocsarak, a lakosokat részben megölték, részben elhurcolták, részben kivándorlásra kényszerítették Litvániába” — állapítja meg Marx — „Ahol a lakosokat nem irtották ki, rabszolgává tették.”¹²⁴ Ezt a sorsot szánta a lovagrend a lengyel népek is.

A német lovagrend támadása még veszedelmesebb volt Lengyelországra, mint a Habsburgok és a nyugati tartományurak szövetsége hazánkra. A lovagrend komoly eredményt ért el a lengyel területetgyesítés folyamatának lassításában Pomeránia elfoglalásával a 14. század

¹¹⁹ Chron. Aulæ Reg. (i. h.) 453. o.

¹²⁰ Chron. Aulæ Reg. (i. h.) 454. o.

¹²¹ Die Chronik Wigands von Marburg (Th. Hirsch—M. Töppen—E. Strehlke: *Scriptores Rerum Prussicarum*. II. k. Leipzig, 1863.) 484. o. Vö. Długoss i. kiadás I. 1022. hasáb.

¹²² Chron. Aulæ Reg. (i. h.) 454—456. o.; Emler: Reg. III. 1856. sz.

¹²³ 1334; Emler: Reg. IV. 12. sz. — 1331 őszén János király haditevékenysége Ulászló király ellen: Werunsky i. m. I. 133. o.

¹²⁴ Marx und Engels über das reaktionäre Preussentum. (Moskau, 1946.) 14. o.

első évtizedének végén. 1309-ben a német lovagok elfoglalták Gdańskot, s a város erődeit teljesen lerombolták.¹²⁵ A város elfoglalásakor a lovagok vadul kegyetlenkedtek: kivégezték a foglyul ejtett katonákat, lemészárolták a lengyel polgári lakosságot és a katonák családját, a nőket, gyermekeket sem kímélve.¹²⁶

A lovagrend az 1320-as évek végén újabb támadást indított, újabb lengyel területeket pusztított. 1328 végén és 1329 tavaszán János cseh király is támogatta a rendet azzal, hogy velük együtt hadat indított a porosz-litván részekre, litván várakat foglalt el s öldökölte a lakosságot. Ezzel lengyel ellentámadást idézett elő.¹²⁷ János azzal is segítette a lovagokat, hogy 1329 tavaszán Toruńban időzve, a német lovagrendnek adományozta — mint lengyel trónigénylő — Pomerániát, valamint Dobryń és Mazóvia felét, majd 1330-ban egész Dobrzyńt eladta a lovagrendnek.¹²⁸

Nemcsak a lengyel területek jogtalan, formális trónkövetelési igényre alapozott eladományozása jelentett támadást Lengyelország ellen, de maga a litvánok elleni támadás is, hiszen Litvánia ekkor Lengyelország szövetségese volt. Litvániát dinasztikus kapcsolat is fűzte Lengyelországhoz, s épp azt a tényt, hogy Ulászló lengyel király „kedveli a litvánokat“, használta ürügyül János király a német lovagrenddel való formális szövetségkötésre Ulászló ellen(1329 március 12.)¹²⁹

Még 1329 nyarán és őszén a német lovagrend betört Kujáviába, elfoglalta és feldúlta Włocław, Plock, Brzesc városokat, miután ostromgépekkel (hajítógépek, faltörők) támadta azokat. Brzesc ostrománál a város felgyújtására a lovagok fenyőforgáccsal és szurokkal megtöltött és belül meggyújtott lövedékeket is hajítottak. A lovagok az elfoglalt városokban öldösték a lakosságot. Elfoglaltak több erődöt is.¹³⁰ Hosszas harcok után 1331 szeptember 27-én Ulászló király seregének Płowcze falu

¹²⁵ De prima fundatione monasterii Olivae (Script. Rer. Pruss. I.) 707. o.

¹²⁶ Egyházi tanuvallatás 1320-ban (Script. Rer. Pruss. I.) 779, 780, 783—785. o.; pápai megbízottak tanukihallgatása 1339-ben (u. o.) 790—793. o.

¹²⁷ Chron. Aulae Reg. (i. h.) 431. o.; Chron. Przbiconis (i. h.) 285—286. o.; Petri de Dusburg Cronica (Script. Rer. Pruss. I.) 215, 216. o.; Canonici Sambienis epitome gestorum Prussie (u. o.) 287. o.; Di Kronike von Pruzinlant (u. o.) 615—616. o.; a lengyel évkönyvekből (u. o.) 770. o. (a lengyel ellentámadásra); Annales Ronneburgenses (Script. Rer. Pruss. II.) 146. o.; Die Chronik Wigands von Marburg (u. o.) 462—463. o.; Anonymi archi-diaconi Gneznensis brevior chronica Cracovie (Sommersberg: Siles. RS. II.) 96. o. (a lengyel ellentámadásra).

¹²⁸ Cod. dipl. Moraviae VII. 3. 255, 257, 270, 271, 273. sz.; Emler: Reg. III. 1532, 1539. sz.; Johannes Voigt: Geschichte Preussens IV. (Königsberg, 1830.) 439. o.

¹²⁹ Emler: Reg. III. 1533. sz.; Petri de Dusburg Cronica (Script. Rer. Pruss. I.) 193. o.; Canonici Sambienis epitome gestorum Prussie (u. o.) 283, 287. o.; Anonymi archi-diaconi Gneznensis brevior chronica Cracovie. (Sommersberg: Siles. RS. II.) 96. o.

¹³⁰ Petri de Dusburg Cronica (Script. Rer. Pruss. I.) 216—217. o.; Di Kronike von Pruzinlant (u. o.) 617—618. o.; a lengyel évkönyvekből (u. o.) 770. o.; Die Chronik Wigands von Marburg (Script. Rer. Pruss. II.) 463—464. o.; lengyel tanuvallatásokból 1339-ben (u. o.) 720—722. o.; Długoss i. kiadás, 994—995. hasáb; Anonymi archi-diaconi Gneznensis brevior chronica Cracovie (Sommersberg: Siles. RS. II.) 79, 96. o.

mellett sikerült nagy diadalt aratnia a támadó lovagrend németországi zsoldosokkal is megerősített seregén.¹³¹

A hódító német lovagrenddel viaskodó Lengyelországnak Litvánia segítsége mellett nagy — nemcsak közvetett, hanem közvetlen — *segítségét nyújtott Magyarország is*. Több esetben is (1329, 1330, 1332) magyar haderő indult Lengyelország segítségére.¹³² 1329 őszén Lokietek Ulászlót Kulm tartomány elleni támadásában sok magyar is kísérette. Ezek élén Vilmos magyarországi comes (más variáns szerint „nagy gróf” = nádor) állt. Ez bizonyára Druget Vilmos lehetett, aki ezekben az években a Lengyelországgal szomszédos Szepes és Sáros megyék ispánja volt, s így könnyen eshetett rá a király jelölése az északi hadjárat vezetésében. A forrás talán azért címzi már ekkor nádornak, mert a nádor ekkor is egy Druget volt, s nemsokára Druget Vilmos is az lett.¹³³

1330 késő őszen, szeptember-november hónapokban a lengyel-litván lovasságot Ulászlónak Toruń vidéke, Kulm tartomány elleni támadásában nemcsak német zsoldoshad, hanem — korabeli lovagrendi források szerint, amelyek valószínűleg túloznak számadatukban — 8000 olyan harcos is kiegészítette, akiket a magyar király küldött népéből segítségül. A magyarok vezetője most is Vilmos volt, aki azonban ellenezte a litvánokkal való együttműködést. A támadás során éppen ezért Lengyelország és szövetségesei nem tudták elérni hadicéljaikat, csupán váraikba birták visszazorítani a német lovagokat. A hadjáratot magyar oklevél is említi: eszerint a felvidéki Csirke István fiait sok más harccsal együtt a lengyel király segítségére küldte Károly Róbert a poroszországi rendtartományhoz tartozó keresztetek ellen.¹³⁴

Majd 1332-ben, újabb lovagrendi támadás idején Ulászló hadaiban ismét ott volt több ezer olyan katona is, akiket Károly Róbert küldött neki segítségül. Talán ide küldte Károly Róbert azokat a *zsoldosokat*, akik miatt 1332 májusában collecta-adót vetett ki.¹³⁵ Magyarország ezekben a harcokban játszott szerepével elősegítette, hogy a német lovagrend átmenetileg kénytelen volt felhagyni hódító terveivel s a Lengyel-

¹³¹ A lengyel évkönyvekből (Script. Rer. Pruss. I.) 770. o.; Kurze Reimchronik von Preussen (Script. Rer. Pruss. II.) 6. o.

¹³² Vö. Pór Antal: Magyar-lengyel érintkezés a XIV-ik században. (Századok 1903.) 321–323, 325, 326. o. és Domanovszky Sándor: Károly Róbert és Lokietek Ulászló. (Huszár Károly szerk.: Magyarország és Lengyelország. Budapest–Warszawa, 1936.) 44. o.

¹³³ Die Chronik Wigands von Marburg (Script. Rer. Pruss. II.) 466–467., 470–471. o.; Chronica principum Poloniae (Stenzel: SR. Siles. I.) 154. o.; Długoss i. kiadás I. 994. hasáb (tévesen 1328-ra.) Vö. Wertner: Adalékok (Tört. Társ. 1907.) 27, 49, 64. o.

¹³⁴ Petri de Dusburg Cronica (Script. Rer. Pruss. I.) 218. o.; Canonici Sambiensis epitome gestorum Prussie (u. o.) 283, 287. o.; Di Kronike von Pruzinlant (u. o.) 620. o.; Hermanni de Wartberge Chronicon Livoniae (Script. Rer. Pruss. II.) 65. o.; Die Chronik Wigands von Marburg (u. o.) 471–472. o.; Długoss i. kiadás I. 1000–1001. hasáb; Stanisłai Sarnicii Annales (Długoss i. kiadás II. Függelék) 1129. hasáb; a lengyel támadás időpontjára (november) a lengyel évkönyvek adata vet fényt (Script. Rer. Pruss. I.) 770. o.; Csirke István fiaira Anjou II. 443. sz. (1330 november 29.)

¹³⁵ Długoss i. kiadás I. 1024. hasáb; Anjou II. 507. sz.

országgal való megegyezés lehetőségét kellett keresnie. Károly Róbert most is egyik előmozdítója lett a megegyezésnek, mint már előbb lengyel-cseh vonatkozásban is.

A Habsburgokkal való szembekerülés, a két szomszédos szláv országgal való szövetség fokozatos kialakulása Károly Róbert idején nem pusztán dinasztikus és országos *politikai* tényezők következménye volt. Megvoltak e külpolitikai fejlődés *gazdasági* okai is. Ebben az időben a feudális alapon belül új elemek kezdtek fejlődni mindhárom baráti országban. Lassankint növekedett a városi kézműves termelés, komolyan fejlődött a bányászat és a mezőgazdaság egyes ágai (így hazánkban a bortermelés). Mindez fokozta a három ország közötti kereskedelmi forgalmat, ill. nagyobb forgalmat eredményezett a fejlettebb, erősebb nyugati kereskedőtörkésekkel. Ezek a tényezők bizonyos mértékig közvetlenül is hatottak a külpolitikára. Feltétlenül így áll ez pl. a Habsburg—Anjou viszony tekintetében. A 14. század első negyedében ellentét alakult ki Magyarország és a Habsburgok között külkereskedelmi téren is. Abban az időben ugyanis Bécsnek már árumegállító jogát realizáló fejlett kereskedelme volt. E jogát 1312-ben kibővítették.¹³⁶ Bécs így éket tudott verni a nyugateurópai kereskedőtörkések és hazánk közé. Gátolta továbbá a Csehország és Magyarország közötti áruforgalmat is. A külföldi kereskedők nem tudták áruikat egyenesen Magyarországra hozni, viszont a hazánkból kimenő termények árát a bécsiek bekapcsolódása drágította. Éppen ezért a nyugati kereskedőtörkések és az érdekeiket figyelembe vevő Károly Róbert is más kereskedelmi utak kialakulását egyengették, amelyek Bécsset megkerülik. Ismét megélenkült a közvetlen magyar-cseh kereskedelem és erősödött a magyar-lengyel kereskedelem is. Kassa, az északra irányuló magyarországi kereskedelem központja, már 1324-ben szerződésre lépett Krakkóval.¹³⁷

Éppen 1324-ben történt ez is, hogy Károly Róbert helyreállította a Lajta menti megrontott határt. Ugyanekkor gazdasági összeütközésre is sor került Károly Róbert és az osztrák hercegek között éppen a magyar-lengyel-cseh külkereskedelem szilárdítása miatt.¹³⁸ Károly Róbert uralmának utolsó évtizedében szilárdan együttműködött a cseh és lengyel királlyal, sőt a magyar-cseh együttműködési szerződésre hivatkozva, következetesen előmozdította a régóta viszálykodó cseh és lengyel királyok közötti ellentétek békés kiküszöbölését is.¹³⁹ Ez felelt meg a három ország politikai és gazdasági érdekeinek egyaránt.

¹³⁶ Domanovszky S. i. m. 43. o., vö. Mitteilungen d. Inst. f. Ost. Gesch.forsch. 1949. 252. o.

¹³⁷ Domanovszky S.: A szepesi városok árumegállító joga. (Bp. 1922.) 5. o.
¹³⁸ A határ helyreállítására Ráth Károly: Mosonmegyei regesták a vegyes házakból királyok korából (Győri Történelmi és Régészeti Füzetek. II. 1863.) 142. o.; a gazdasági összeütközésre Házi: Sopron sz. kir. város tört. I. 1. 86. sz.

¹³⁹ Ezt maga Károly, a cseh király fia mondja el. Vita Karoli Quarti Imperatoris ab ipso Karolo conscripta. 1316—1346. (Joh. Friedrich Boehmer: Fontes rerum germanicarum I. Stuttgart, 1843.) 250. o. A visegrádi kongresszus előzménye: Joseph Chytil: Codex Diplomaticus et Epistolaris Moraviae VII. 1—2. (Brünn, 1858.) 76. sz.

Ezt a legjobban az 1335. évi *visegrádi kongresszus* fejezte ki, amelyen Károly Róberten kívül résztvettek Kázmér lengyel, János cseh király, Károly morva őrgróf, valamint Wroclaw város követei is.¹⁴⁰ A kongresszuson a három országnak nemcsak együttes külpolitikáját építették ki, hanem fontos külkereskedelmi megállapodásokat is kötöttek. A lengyel király részéről Károly Róbert mint döntőbíró szerepelt — a lengyel király és a német lovagrend 1334. évi döntőbíróági megállapodása alapján — a kongresszuson eldöntésre kerülő lengyel-lovagrendi vitában. Károly Róbert kompromisszumos megoldást ért el, e mellett továbbra is fenntartotta a lengyel álláspont támogatását.¹⁴¹

Nem kevésbé voltak jelentősek a gazdasági megállapodások. A három király egvűtt lépett fel Bécs árumegállító joga ellen. E várossal szemben magyar-lengyel-cseh gazdasági együttműködést alakítottak ki. E megállapodások — a királyi kincstárak érdekeit szem előtt tartva — nagymértékben szolgálták a kereskedelem biztonságának érdekeit, még a helyi feudális urakkal szemben is. Kázmér lengyel király Csehországgal való megállapodásában pl. megígérte, hogy Boleslavic vár lerombolása után új várat azon a helyen nem enged emelni, szem előtt tartva Lengyelország és Csehország nyugalmát, valamint annak a közútnak biztonságát, amely Lengyelországból Wroclaw városba vezet. A cseh királlyal kötött szövetségben Kázmér kikötötte, hogy a rablóváratok lerombolására kötelez, akár ostrommal is s a rablóváratok lerombolására.¹⁴² A kongresszus után az új, királyi védelemben részesített, a jogtalan vámoktól megtisztított kereskedelmi utak vonalát is szabályozták. Erre megállapodás jött létre. Az egyik kereskedelmi út Bécs megkerülésével vezetett nyugat felé Budán, Esztergomon, az északnyugati Felvidék városain és a Morvaország határán levő Holic helységein át Brno városába, a második útvonal pedig észak felé Kassán és a Szepességén át Lengyelországba. Ez utóbbi vonalon is egyre erősebb forgalmat bonyolítottak le. Károly Róbert és János király megállapodása a két ország közötti utak forgalmáról ugyancsak tekintettel volt a kereskedelem biztonságára. Károly Róbert ezért meghagyta a várnagyoknak és officialisoknak, hogy az utaknak minden akadályozástól biztosnak és békésnek kell lenniük, a kereskedőket nem szabad zaklatni.¹⁴³ Károly szövetsége, János király már 1336-ban értesítette Frankfurt an der Oder városát, hogy a három király megegyezése alapján Bécs helyett Brno városban fogják ezután lerakni az árukat. A Brnoba vezető utak biztonságáról saját országaikon keresztül a szerződő királyok gondoskodnak.¹⁴⁴ 1337-ben Károly Róbert beavatkozására az esztergomi érsek kénytelen-kelletlen

¹⁴⁰ Pór Antal: Tót Lőrinc, a királyi tárnokok és zászlótartók mestere. (Századok, 1891.) 363. o.

¹⁴¹ Diplomáciai emlékek az Anjou-korból I. 327. sz. Vö. Obál i. m. 32—35. o. és (helyesebb értékeléssel) Domanovszky S.: Károly Róbert és Lokietek Ulászló 44. o.

¹⁴² Emler: Reg. IV. 225. sz.; Cod. Dipl. Moraviae VII. 1—2. 91. sz.

¹⁴³ Dipl. eml. Anj. I. 339. sz., Dipl. Moraviae VII. 1—2. 102. sz.

¹⁴⁴ Domanovszky S. i. m. 44. o.

a cseh úton érkező áruk kedvezményes vámját állapította meg.¹⁴⁵ A nyugat- és középeurópai kereskedőtökések most kedvezőbb kapcsolatokat tudtak Magyarországgal kiépíteni és elsősorban nekik volt hasznos, hogy Bécszet ki tudták kapcsolni. Így az esztergomi vámkedvezményben nemcsak cseh (prágai), hanem mainzi, nürnbergi, augsburgi kereskedők érdekeit is figyelembe vették. A csehországi kereskedők számára Károly Róbert külön védelvelet is adott ki 1336-ban.¹⁴⁶ Ugyanebben az évben viszont Pozsonynak szóló rendeletében megtiltotta az Ausztriába irányuló kivitelt.¹⁴⁷ A király 1338-ban is intézkedett a külkereskedelem érdekében: mivel Pozsony városa és a határszéli ispánok nagy vámokat zsaroltak a soproniak borai után, amikor azokat a soproni vagy magyar-, cseh-, lengyelországi kereskedők kivitték, utasítást adott a mérsékelt vámszedésre.¹⁴⁸ S valószínűleg összefüggött a bajor kereskedők magyarországi kapcsolataival is, hogy 1338-ban Károly morva őrgróf megerősítette a nürnbergi polgárok kérésére apja 1326. évi kiváltását az országán átutazó kereskedőknek nyújtandó biztos kíséretéről.¹⁴⁹ A cseh király és Brno városa egyideig I. Lajossal is kapcsolatban állott a kereskedőkaravánok biztonságának megóvása érdekében.¹⁵⁰

Károly Róbert azonban nemcsak a külföldi kereskedők érdekeit tartotta szem előtt, hanem a magyarországi polgárokét is. Jellemző erre, hogy az osztrák bárókkal való határmenti harcok során Károly Róbert lefoglalta egy harcban elfogott német báró, vagyonát, mert az nemeseket és kereskedőket megbírságot.¹⁵¹ Sőt arra is van példa, hogy nem külföldi, hanem zólyomi polgárok vagyonának elrablása miatt Károly Róbert hűtlenségi pert indított feudális urak ellen a Felvidéken, s az elkobzott nemesi birtokból előírta a károsultak kárpótlását.¹⁵²

Az elmélyült politikai és gazdasági kapcsolatok alapján ezekben az években igen erős *katonai kapcsolatok* fejlődtek ki a három baráti ország között. 1335-ben a cseh és magyar király katonai szövetséget kötött a Habsburgok ellen, ebbe Henrik bajor herceg is belépett. Károly Róbert és János király szerződésükben minden ellenség ellen segítséget ígértek egymásnak, kivéve Kázmér lengyel király ellen. A szerződő felek kötelezték magukat, hogy a másik fél kérésére páncélos (armigere) és íjász (sagittarie) erőiket küldik segítségül. Egyben kötelezték magukat arra is, hogy a Habsburgokkal való háború esetén nem kötnek különbékét.¹⁵³ S cseh elbeszélő forrás szerint a visegrádi kongresszus

¹⁴⁵ Cod. Dipl. Moraviae VII. 1–2. 183. sz.

¹⁴⁶ Dipl. eml. Anj. I. 340. sz.

¹⁴⁷ Fejér VIII. 7. 221. sz.

¹⁴⁸ Házi i. m. 129. sz.

¹⁴⁹ Cod. Dipl. Moraviae VII. 1–2. 202. sz.

¹⁵⁰ Cod. Dipl. Moraviae VII. 3. 356. sz.; Bedřych Mendl (szerk.): Knihy počtů města Brna z let 1343–1365. (V Brne 1935.) 15–16. o.

¹⁵¹ Sopron vm. oklt. I. 155. sz.

¹⁵² Palásthyak oklt. I. 60. sz.

¹⁵³ Cod. Dipl. Moraviae VII. 3. 232. sz., Cod. Dipl. Moraviae VII. 1–2: 81. sz.; Specimen codicis diplomatici Moravici 139. sz. (Dobner: Mon. Hist. Boemiae IV.); Vita Karoli Quarti (l. h.) 250. o. Vö. Adalbert Obál i. m. 12–13, 22, 23. o.

eredményeképpen nemcsak a szerződést kötő két király, hanem velük a lengyel király is szövetkezett minden fejedelem elleni kölcsönös segítségre.¹⁵⁴ Valóban, a viseigrádi megegyezés előkészítette a három király szövetségét.

1336-ban az osztrák hercegek a Henrikiakkal és más nyugati és déli feudális lázadókkal Bécsben katonai szövetséget kötöttek és támadást intéztek Károly Róbert ellen. E szövetségkötések röviddel azután következtek be, hogy a terjeszkedésre törekvő Albrecht és Ottó Habsburg hercegek Bajor Lajos császárral 1336 január 5-én oklevelet állítottak ki, amely szerint Magyarországon minden „császári hűbért” ök adományozhatnak. (A császár jogtalan adománya éppúgy a hódítás igazolására szolgált volna, mint ahogyan Bajor Lajos 1337 évi kiváltságlevele is, amellyel a német lovagrendnek adta hűbérül a soha meg nem hódított Litvániát.¹⁵⁵)

Az osztrák hercegek 1336-ban ugyan 2000 páncélos („sisakos”) és 20.000 gyalogos katonával rendelkeztek, mégis vereséget szenvedtek. János cseh király 2300 „sisakos” és 15.000 válogatott gyalogos (nagyreszt fizetett zsoldos) katonája és Károly Róbert 600 „sisakos” és több ezer könnyű íjász harcosa mellett résztvett a harcban 300 „könnyű” és 200 „sisakos” krakkói harcos is. Ezeket a Habsburg-ellenes erőket a hercegek hátában bajor hercegi erők, valamint tiroli lovas és gyalogos sereg is támogatta. Károly Róbert úglátszik az egész országból összeszedte fegyveres erőit, seregében Abauj és Szabolcs megyei nemesek is résztvettek. Valószínű, hogy ebben a hadjáratban is kényszerítette Károly Róbert a magyarországi főpapokat is, hogy bár kellettlenül, az osztrák hercegek ellen is elküldjék bandériumaikat. Károly Róbert hadainak zöme bizonyára a magyarországi lázadók ellen harcolt. 1337-ben a magyarországi lázadók kénytelenek voltak a Habsburgokhoz menekülni, vagy megadni magukat. A király ekkor elvette tőlük — csere formájában — nyugati váraikat.¹⁵⁶

Károly Róbert gazdasági, politikai és katonai együttműködése a cseh és lengyel királlyal komoly eredményekkel járt tehát. A távolabbi

¹⁵⁴ Chronicon Francisci Canonici Pragensis (G. Dobner: Monumenta Historica Boemiae VI. Pragae, 1785.) 270. o.

¹⁵⁵ 1336: Cod. Dipl. Moraviae VII. 1—2. 101. sz.; vö. 1337: Historische Zeitschrift 175. k. (München, 1953.) 635—636. o.

¹⁵⁶ A lázadók és a Habsburgok szövetségére G. Pray: Annales Regum Hungariae II. (Vindobonae, 1784.) 39—40. o.; Pör Antal: Pecséttani apróságok. (Turul, 1893.) 181. o.; Pör Antal: Déli szláv történeti tanulmányok. (Századok, 1894.) 22. o.; Lichnowsky i. m. 1060, 1061. sz. reg. — Cseh támadás Ausztria ellen. Chron. Aulae Reg. (i. h.) 490. o.; Iohannes Victoriensis (J. F. Boehmer FRG. I.) 420. o.; Vita Karoli Quarti (i. h.) 250—251. o.; utóbbi beszél Károly morva örgróf Tirol felől kiinduló Ausztria elleni gyalogos és lovas sereggel való támadásáról és Henrik bajor herceg Habsburg-ellenes harcáról is. A magyar haderő harcára Anjou III. 190, 193, 194, 250, 276. sz. (Utóbbi regesztája hibás); Zichy I. 477, 479, 490. sz.; Hazai O. IV. 119. sz.; Anjou V. 254. sz. (Az ebben az osztrák herceggel vívott harc említése 1336-ra vonatkozik, ez az időpont felel meg Lóránd fia Lóránd Vas megyei ispánága idejének, vö. Karácsonyi János: A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. III. k. Bp. 1901. 6—7. o., Wertner: Adalékok Tört. Tár, 1907. 341. o.); vö. Hóman Bálint: Magyar tör-

eredmények közé tartozik a bécsi árumegállítás 1351-ben bekövetkezett enyhítése is.¹⁵⁷ A három ország összefogása Károly Róbert utolsó éveiben tovább mélyült. Károly Róbert lehetővé tette pl., hogy Károly morva őgróf Ausztriát megkerülve kijusson az Adriai tengerhez, mikor Lombardiába igyekezett.¹⁵⁸ S bár 1338-ban a csehek s 1339-ben Károly Róbert is megegyezést kötött a Habsburgokkal,¹⁵⁹ párhuzamosan 1338-ban megerősítették a cseh-magyar szövetségi szerződést is, sőt 1339-ben Kázmér lengyel király is örök barátsági szerződést kötött Csehországgal.¹⁶⁰ Károly Róbert e szövetségi rendszer kiépítése mellett a nyugati határ biztosítását is fokozta, pl. 1339-ben Moson megyei örök lovaskatonai szolgálatát szabályozta az osztrák határon.¹⁶¹

*

A 11—14. század története világosan mutatja, hogy milyen nagy volt a keleteurópai népek összefogásának szerepe a feudális német hódítók támadásainak elhárításában, a keleteurópai államok függetlenségének megőrzésében. Nagyjelentőségű volt ez, a kor — Károly Róbert halála után különösen erősen érvényesülő — feudális korlátai, az egymásra utaltság inkább csak ösztönös érzése, a feudális uralkodóosztályok politikai következetlensége ellenére is. E közös küzdelmek és a keleteurópai országok fejlődésének a fentiekben vázolt, több vonalon is megnyilvánuló párhuzamossága ma történeti hagyományává válik a szocializmus építésében és a béke védelmében együtt küzdő keleteurópai népek közös munkájának és fegyverbarátságának.

ténet II. (Bp. 1936.) 654. o. A főpapi bandériumok bevonását valószínűsíti a röviddel ezutání főpapi panasz, vö. Székely Gy. i. m. 67—68. o. — A magyar-cseh-lengyel katonai összefogásra: *Epitome Chronicae Bohemicae Joannis Nepelachonis abbatis Oppatovicensis* (Dobner: *Mon. Hist. Boemiae IV.*) 121. o. — A seregek létszámára *Chron. Aulae Reg. (i. h.) 490—491. o.*

¹⁵⁷ Domanovszky S. i. m. 45. o.

¹⁵⁸ 1337-ben, *Vita Karoli Quarti (i. h.) 253. o.*

¹⁵⁹ U. o. 256—258. o.

¹⁶⁰ U. o. 256—257. o.; *Specimen codicis diplomatici Moravici* (Dobner i. m.) 144, 145, 147. sz.

¹⁶¹ Fejér VIII. 4. 185. sz.